

Ağustos 2016 · Sayı 16

ATEİST DERGİ

“Tanrıyı inanç yaratır”

Aydınlanma Düşüncesi Üzerine

Taner BEYTER

Özgür Yaşamın
Güvencesi: Laiklik
(2. bölüm)

Muharrem
KILIÇ

Sunset
Limited
(Sinema Köşesi)

Burak
BABAYİĞİT

Bilimkurgu
Tarihi

Emre
İNANIR

Büyük
Patlama,
Zamanın Yönü
ve Entropi

Ege
ÖZMERAL

İÇİNDEKİLER

Felsefe Köşesi

- 2 **Aydınlanma Düşüncesi Üzerine (1. Bölüm)** *Taner BEYTER*

Fizik Köşesi

- 5 **Büyük Patlama, Zamanın Yönü ve Entropi** *Ege ÖZMERAL*

- 8 **Özgür Yaşamın Güvencesi: Laiklik (2. Bölüm)**
Muharrem KILIÇ

Evrimsel Köşesi

- 17 **Evrimsel Beyin I: Evrimsel Sinirbilim ve Beyin**
Işın ALTINKAYA

- 20 **Evanjellik Akımlar**
Emre YORGANCIGİL

- 22 **Bilimkurgu Tarihi** *Emre İNANIR*

- 26 **Tatsız İletişime Tuz Biber Psikolojisi** *Merve DENİZ*

Astronomi Köşesi

- 28 **Okyanus Dünyaları**
Zafer EMECAN

Sinema Köşesi

- 30 **Sunset Limited - “Uluyan bir boşluk içinde anlamsız bir ifade”**
Burak BABAYİĞİT

- 27 **Kim Bu İçki İçenler?**
Çiğdem K.

KÜNYE

Editör

Erhan Kılıç, Bahar Kılıç

Redaktör

Belkıs Dalkıranoglu

Fizik Köşesi

Ege Özmeral

Sahte Bilim Köşesi

Arsel Berkat Acar

Felsefe Köşesi

Taner Beyter

Mehmet Mirioğlu

Ateist Haber

Nulifer Cembertas

Evrimsel Köşesi

Işın Altinkaya

Astronomi Köşesi

Zafer Emecan

Web Sitesi

Erhan Kılıç

Tasarım ve Mizanpaj:

Erkan Öğümsöğütü

Osman Budak

Aydınlanma Düşüncesi Üzerine (1. Bölüm)

Taner BEYTER

Adorno Habermas Foucault ve Horkheimer gibi bazı düşünürler günümüzde olanları açıklamak ve yorumlamak için Aydınlanma'yı bir başlangıç olarak kullanırlar. Aydınlanma birçok düşünür için aklını kullanmaya cesaret ettiği için gerçek insanın hayata geldiği çağdır.

Önceki dönemlerde var olan insan “kendi başına” ve “kendinde” insan değil, “Tanrı’nın İnsanı” ya da “Metafiziğin İnsanıydı”. Bu bakış açısıyla düşünürsek bir sorunlar zinciri meydana geliyor. Bu sorun aslında Adorno ve Horkheimer’ın 2. Dünya savaşındaki Yahudi Soykırımı karşısında duyumsadıkları şeydi; eğer “Aydınlanma” insanlık tarihi için ilericiyse, neden ileriye doğru değil de “Yahudi Soykırımı”nda olduğu gibi barbarlığa doğru giden deneyimler yaşıyoruz? Bu sorunun cevabını şimdiden verelim; Aydınlanma çok basit olarak, ilerici ya da salt kendinde iyi bir şey değildir; başka bir yanıyla bir çelişkiler ve kendi içinde uyumsuzluklar yumağı barındıran bir sistemattir.

Aydınlanma düşüncesi kökensel gerçekliğini, ilk olarak Bacon, Locke, Hume ve Newton gibi isimler sayesinde İngiltere’de bulur. Kendi içinden değil de yabancı etkilerle Leibniz ve Kant ile Almanya’da Aydınlanma’nın sesleri duyulmaya başlamıştır. İngiliz etkisinin bir hayli hissedildiği Fransa’da ise kamusal kaygılarını da beraberinde taşıyan bir düşünce silsilesi Voltaire, d’Alembert, Diderot, Montesquieu ve Helvetius gibi isimlerle ortaya çıkmıştır. Oskar Ewald’ın dediği gibi Aydınlanma, temelini İngiltere’ye, derinleşmesini Almanya’ya, söylemini ve itici gücünü Fransa’ya borçludur. (Ewald, 2010:19)

Aydınlanma düşüncesi, tarihsel olarak kendisinden önceki dönemden büyük bir kopuş ivmesi üzerine şekillenmiştir. Aydınlanma düşünürleri Ortaçağ’ın “erekselciliği” yerine “neden-sonuç ilişkisini” öncelemek istiyorlardı. İçlerinde “objektif yasallık ideali” barındıran bu düşünürler, nesnel bilgiye ulaşmak için matematik gibi disiplinlere ayrıca önem veriyor, giderek artan bir Naturalizm etkisi baş gösteriyordu. Bu yeni arayışlar bir dizi çelişki

ve sorunu var ediyordu. Aslında Aydınlanma’nın temel çelişkisi, Kant’ta kendini gösterir; “aklın sınırsız kullanımının Aydınlanma’nın uygulamaya konması için gereken otoriteyi sarsması kaçınılmaz değil mi?” Ama asıl sorun bundan daha da derin; bir çok Aydınlanma düşünürü, Aydınlanma’nın özünü Akıl’da görürken, Akıl dendiğinde her biri farklı şey anlıyorlardı. Kimisi tanrısal düzene varıyor, kimisi doğanın içkin hakikatine ulaşma yöntemi olarak görüyordu aklı. Örnek olarak; Montaigne ve Charroni akıl ile inanç arasındaki tartışmayı inanç lehine karara bağlamışlardır ve inanç derken de kilise inancını kastetmişlerdir. Burada ilginç olan, bu ilkenin onların elinde nasıl değiştiğidir: Tanrısal yasa biçiminde tekrar akıl yasası yaşamaktadır ve bu ise tanrısallıkla birdir. Tanrı = Tabiat = Akıl! Bu Stoa’nın bile temel eşitlemeseydi; şimdi ise Rönesans’ın temel eşitlemesidir ve daha sonra net ve belirleyici tarzda Aydınlanma’nınki olacaktır. **Biz Aydınlanma’nın temel ilkesi olan akıl hakkında, Aydınlanma ile ilişkisini düşünerek şunu rahatlıkla öne sürebiliriz; kuramsal akıl artık kısmen bile olsa dinle çevrelenmemiştir, ama topyekün dinden de bağımsız hale gelmemiştir.** Aydınlanma’daki bu “dinden kısmen bağımsızlaşma” ülkemizde yanlış algılanıp dinden kopuş olarak görülmektedir. Aydınlanma’nın temelinden sarstığı şeyler vardır; 18.yy Avrupası’nın en yaygın yönetim şekli olan monarşiyi temelinden sarstığı çok açıktır mesela. Ama dini topyekün sarstığı iddia edilemez, ancak etkisi kamusal alanda daraltıldığı bir gerçektir; monarşilerin sarsıldığı aynı süreç içinde bu monarşi biçiminin kendini meşrulaştırma aracı olan dini saray törenleri de giderek etkisini yitirmeye başlar örneğin. Fransa’da XVI. Louis, Avusturya’da II. Joseph ve Prusya’da Frederik gibi çağını etkileyen ünlü hükümdarlar, bu dini törenlerden çoktan vazgeçmişlerdi. Öyle ki, Avusturya kralı II. Joseph, kendini Tanrı’nın elçisi olmaktan çok, bilgi toplayan bir bürokrat olarak tanımlıyordu. (Outram, 2007:63) Aydınlanma’yı dinden ve Tanrı’dan kurtuluş şeklinde yanlış yorumlayan Türk okurlar, Aydınlanma deyince akla ilk gelen isimlerden biri olan Voltaire’in ateist bir toplumun var olmasının mümkün olmayacağı, en azından sürdürülebilir bir düzenli toplum yaratamayacakları tezini bilmezler. Eğer Aydınlanma’nın Tanrı ve din hakkında bir

söyleyeceği varsa; o deizmdir. Yer yer Newton ve Kant, Thomas Paine, Edward Herbert, Charles Blount, John Toland, Voltaire, Rousseau'da vücut bulan deizm! İleride bu konuya tekrar döneceğiz.

Resim 1: Aydınlanma'nın en ateşli sözcülerinden Voltaire (1694 - 1778)

G. W. Friedrich Hegel şöyle demiştir: *"Tüm önyargılardan ve batıl itikatlardan kurtulduğumuzda bir soru gündeme geliyor: Şimdi ne olacak? Bu ön yargı ve batıl itikatların yerine Aydınlanma'nın yaydığı gerçek nedir?"*

Söyledik ya; Aydınlanma kendi içinde bir dizi çelişki ve sorun barındırıyor. 18. yy'da kadın hakları hakkında ilk metinlerin yazarlarından biri olan ve kadınların köleler gibi sömürüldüklerini ifade eden Mary Wollstonecraft'ın aksine, ünlü Fransız Aydınlanmacı Rousseau'ya göre, **"Kadının fiziksel özellikleri onun aklıyla değil duygularıyla hareket etmesine neden olur, kadının biyolojisi onun sadece erkeğin yardımcısı olmasına uygundur; kadın üreme fonksiyonunun egemenliği altındadır."** Yine Georges-Louis Buffon'un tam aksi bir şekilde İskoç Aydınlanması'ndan Hume'a göre ise; zenciler ve beyazlar ayrı insan türleriydi, zencilerin yapıları itibarıyla beyazlara kölelik yapmaları kendi iyilikleri için en iyi olanıdır. Hume bu görüşüyle kölelik konusunda Rousseau ile de tam zıt bir konumda bulunmaktadır. İfade etmek istediğimiz Aydınlanma düşüncesinin en etkileyici düşünürlerinin bile bir çok konu hakkında hemfikir olmadığıdır; öyle ki Aydınlanma'nın ne olduğu konusunda bile birbirlerinden çok farklı düşünüyorlardı. Aydınlanma, Herakleitosçu anlamda bir karşıtlıklar bütünüydü; onu en bilindik tanımı olan dine ve dinin kötücül otoritesine karşı aklın savunusu olarak tanımlamak bile şüphe barındırabilir, durum görüldüğünden çok daha karmaşıktır. Hatta öyle ki; kölelik karşıtı protestoları ilk gerçekleştirenler Aydınlanma yanlısı kitleler değil, düzen karşıtı kiliselerdi!

İşte bu yüzden, yani henüz çelişkilerin aşılmamış ve sorunların çözülmemiş olmasından ve birçok sorunun hala cevapsız kalmasından dolayı Hegel de Kant gibi Aydınlanma'yı tamamlanmamış bir proje olarak görür ama ondan farklı olarak Reformasyon'un devamı olarak da tanımlar. Bu tamamlanmamış olma halinin sebebi, kendi içinde bir bütün ve uyum oluşturmuyor oluşudur. Bunun en güzel örneği din ve Tanrı konusunda kendini göstermektedir. Özellikle Britanya ve Fransa'da güçlü olan deizm gibi dini hareketler insanın, "onun" var olduğu gerçeği dışında Yaratıcı hakkında herhangi bir bilgi edinemeyeceğini söylüyordu. Voltaire tüm örgütlü dinlere savaş açarken, Baron d'Holbach gibi düşünürler ise dinin terk edilmesi ve doğaya dönülmesini öneriyordu. Aydınlanma dönemi iktisat düşünürlerinden Adam Smith ise dindeki ruh kurtuluşu yerine bireysel çıkarın önemine vurgu yapıyordu. Bu yazı dizisi boyunca bu uyumsuzluğa, çelişkiye ve sorunlara dikkat çekilecektir.

Voltaire tüm örgütlü dinlere savaş açarken, Baron d'Holbach gibi düşünürler ise dinin terk edilmesi ve doğaya dönülmesini öneriyordu. Aydınlanma dönemi iktisat düşünürlerinden Adam Smith ise dindeki ruh kurtuluşu yerine bireysel çıkarın önemine vurgu yapıyordu.

Fransız Aydınlanması

Aydınlanma farklı ülkelerde değişik biçimlerde ortaya çıkmıştır. İngiliz etkisinde açık olan Fransız Aydınlanması'nı muhafazakar bir orta sınıf ideolojisi olarak düşünmek zorundayız. Fransız Aydınlanması'nın en özgün yanlarından biri, din eleştirisinin kamusal yarar adına yapıldığı yönündeki söylem ve eylemleridir. Onlara göre dinin kurumsal işleyişi toplumsal mutsuzluğun ana nedenlerinden biridir. Fransızlar, Aydınlanma'yı sürekli kamusal yarar ve toplumsal uyum endeksi üzerinden düşünüyorlardı. Fransız düşünürlere göre akıl, tarihsel olarak var olan tüm sorunlardan bizi kurtarabilir, **"sonsuz barışa", "ütopyan yönetime" ve "eksiksiz bir topluma"** bizi ulaştırabilirdi. Bu yüzden ki ütopyk sosyalistler, Fransa'da ortaya çıkmıştır. Bu ülkede aklın toplumsallaştırılması savı, dinsel kurumlara bir karşıtlık güder. İlk kez Fransız Aydınlanması'nda duyduğumuz bu fikirler daha sonra **"dinin devlet eliyle kurumsallaşması ve toplumsal bir tahakküm aracı olmasının önüne geçilmesi"** şeklindeki modernizmin en tartışmalı ilkesi haline gelecek ve laik devlet-seküler toplum anlayışı ortaya çıkacaktır.

Fransız Aydınlanması'ndaki bu kamusal kaygılar, onlara has olan Ansiklopedi akımını da doğurdu. Voltaire, Diderot, Rousseau, d'Alembert, Turgot ve Montesquieu gibi isimler bir araya geldiler ve 1750

yılında ilk yayımlarını, ilk tam yayımı ise 1780 yılında 35 cilt olarak yaptılar; amaç toplumu aydınlatmak ve eğitmektir. Bu konuyu es geçmemek gerek. Ansiklopedilere ilgi olağanüstüydü. Daha 1750’de 4300 adet sipariş vardı; bu, Brunetiere’in hesabına göre o zamanki nüfus sayısına göre 6000 kişiye bir nüsha düşmesi demektir. Çocuklar ve okuryazar olmayanlar çıkarıldı mı neredeyse her bir ortalama aydının elinde bir Ansiklopedi vardı ya da varlığından haberdardı!

Resim 2: Ansiklopedistler

Fransız Aydınlanması’nın temel unsurlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Bütün bilgi, duylardan kaynaklanır (**duyumculuk**.)
2. Kendini bilmek, şeyleri bilmeye dahildir ve ona bağlıdır, çoğu kez deneyim sınırları içinde bulunan objektif yönseme, ki yine de aşırı durumlarda **materyalizme** kadar varır.
3. Yalnızca bütüncül bir tabiat vardır ve bu, ebedi, aynı kalan, genel yasalara bağlıdır (**naturalizm**.)

İnsan bu yasalara bağlıdır ve insanla diğer canlılar arasındaki fark, sadece bir düzey farkıdır. İnsanın ulaşabileceği en yüksek hedef, bu yasallık bilgisi ve de bundan doğan kültürel, pratik yararlanmadır.

Ünlü Fransız Aydınlanmacı düşünür Condillac bu ilkelere bağlı, tutarlı bir duyumcudur. Doğuştan gelen fikirlere karşı oluşu ve bunu Duyumculuk ile destekleme çabası, onun üzerindeki Locke etkisinden dolaydır. Condillac hayal gücünün, dikkatin ve dilin, bize nesnenin gerçek bilgisini verdiğini düşünüyordu. Ona göre konuşmak, düşünmektir; çünkü düşünme dediğimiz, aslında konuşmadan başka bir şey değildir. (Hobbes da, “*Hesap yapmak, düşünmektir ve düşünmek, hesap yapmaktır.*” diyordu) Hakikat, gerçeklik vb nesnel gerçeklikleri ifade eden genel kavramlar yoktur; bunlar zihnimizde yalnızca birer isim olarak bulunur. Bu görüşler daha sonraki dönemde Cabanis tarafından benimsenip desteklenmeye çalışılacaktır. Ama ne yazık ki Montesquieu’yu pek etkilememiş olsa gerek. Montesquieu analitik çıkarış ve pozitivist yakındı bir çizgideydi ve onu

ilgilendiren şey toplum, devlet, yasalar ve hukuktur. Montesquieu için insan eninde sonunda bir tabiat yaratığıdır ve onun için doğal varlığın yalnızca çeşitli yükseklik konumları vardır. (Naturalizme bağlılığı, Aydınlanmacılığa bağlılığı ile gerçekten paralel.) Bu tabiat ve akıl bağı, her ikisinin; aklın doğal karakteri ile doğanın akıllı Naturalizminin birliğine dayanıyordu. Hegelci anlamda olmasa da bu akıl Naturalizmin oldukça dikkat çekici bir çalışma alanıydı dönemin düşünürleri için. Bu çerçevede Montesquieu için bir genel akıl ilkesi vardır ve tek tek yasalar bu ilkeyle çeşitli varlıklar arasındaki ilişkiyi ifade eder. İşte bu ilişki, doğaya ve topluma bakış açımız için bize bir paradigma sunabilir. Ama sorumuz hala ortada ve cevaplanmış değil; aklın ne olduğuna dair tüm dinleyici ve okuyucuları tatmin edebilecek nesnel bir cevap verilebilir mi?

Modern dönemin ünlü düşünürlerinden Habermas’ın Aydınlanma düşüncesi ve Akıl ile ilgili bir benzetmesiyle virgül koyalım yazı dizimize. Habermas benzetmesini şöyle kuruyor: *Akıl bir bebek olsun; bu bebeğin kendisi Ortaçağ’da hakıyla değerlendirilmediği ve ereksel düşünceye hizmet ettirildiği için bir hayli kirlenmiş, pislenmiş durumda. Aydınlanma dönemi düşünürleri bu bebeği (aklı) temizleme iddiasıyla bir küvete su koydular ve onu yıkamaya ve yıkayarak kurtarmaya çalıştılar.*

Günümüzde toplumlara baktığımızda, bu bebeği yıkamak isterken boğmuş olabilirler mi? Bu kurtarılmak istenen ve “iyiliğe” hizmet edeceği söylenen akıl, günümüzde en geniş anlamıyla neye hizmet etmektedir?

Not: Akıl üzerine söyleyeceklerimiz daha yeni başlıyor. Sonraki yazıda oldukça geniş bir konu olan Fransız Aydınlanması’nı bitirecek, İngiliz ve Alman Aydınlanması’na geçeceğiz.

Kaynakça:

1. Outram, Dorinda (2007), Aydınlanma, Dost Kitabevi, Ankara
2. Ewald, Oskar (2010), Fransız Aydınlanması, Çev.Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınevi, Ankara.
3. Weber, Alfred(2012), History of Philosophy, BiblioLife Reproduction Series

Büyük Patlama, Zamanın Yönü ve Entropi

Ege ÖZMERAL

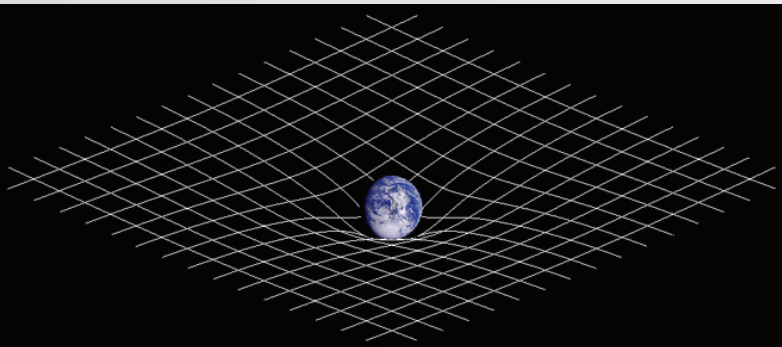
Zaman nedir, neden ileri akar? Zaman hakkında bu sorulara insanlığın tarihinde filozoflar pek çok yanıt verdiler. Peki günümüzde zamanın akışı hakkında ne biliyoruz? Gelin, günümüzde fiziğin bu konu hakkında söylediği şeylere bakalım.

Günlük sezgilerimiz bize zamanın her yerde, her zaman aynı hızda aktığını söylüyor. Bu nedenle Galileo Dönüşümleri ve ona bağlı olarak, Newton'un Hareket Yasaları, zamanın eylemsiz referans sistemi için aynı aktığını varsayar. Ancak 1905'de Albert Einstein'ın ortaya attığı Özel Görelilik ve 1915'de ortaya attığı Genel Görelilik kuramları zamanın sezgilerimizden çok daha farklı işlediğini gösteriyor. Zaman göreceli hızlara, kütle çekime bağlı olarak yavaşlıyormuş gibi gözüküyor. Örneğin; size göre ışık hızına yakın sabit hızda giden başka biri olsun, size göre o kişinin saati, sizin saatinize göre daha yavaş tik taklar. O kişinin gözlem çerçevesinde ise kendisi durağan iken, siz diğer tarafa doğru ışık hızına yakın hızda gidiyorsunuzdur ve ona göre ise, yavaş tik taklayan saati kendisinininki değil sizinkidir. Bunun yanı sıra, büyük kütleli nesneler uzay-zamanı bükükleri için kütle çekim merkezine yaklaştıkça zaman daha yavaş geçer. Örneğin; bir apartman dairesinde alt katta yaşayan biri için, üst kattaki kişinin saati kendi saatine göre daha yavaş tik taklar. Üst katta yaşayan kişi için alttaki kişinin saati daha yavaş akamaz –yukarıdaki örneğin aksine– daha hızlı akar. Zamanın yavaşlamasını günlük hayatta fark edemememizin nedeni ışık hızından çok küçük hızlarda ve görece küçük kütle çekim alanlarında bulunuyor olmamızdır. Ancak GPS uydularında, bu tarz küçük zaman yavaşlamalarını hesaplamamız gerekir, çünkü GPS uydularının hem Dünya'nın kütle çekim etkisiyle hem de hızı sebebiyle saati daha akar. Bu gibi hesaplar çok ufak olsalar da konumumuzu olabildiğince doğru bulmaları açısından önemlidir, hesaplamada

ufacık bir hata bir süre sonra konumumuzu bulmalarında ciddi hatalara sebep olur.

Zamanın mutlak olarak aynı hızda akmadığını biliyoruz, peki ya zaman neden akar? Bunun sebebi evrenin başlangıcında ve istatistik yasalarında yatıyor gibi görünüyor. Temel fizik yasaları zamansal olarak simetrik, fizik yasaları zamanın hem ileri aktığını hem de geriye aktığını varsayarsak aynıymış gibi gözüküyor. Bunu bir film analogisi ile anlayabiliriz: Mikroskobik olayların işlendiği bir film izlediğinizi hayal edin. Moleküller çarpıyor, atomlar yeni bağ kuruyorlar veya ayrılıyorlar, elektronlar atom etrafında olasılık bulutlarında bulunuyorlar. Şimdi bu filmi durdurup geriye doğru sardığınızı düşünün. Film ileriye doğru akarken ne görüyorsanız, geriye doğru akarken de aynı şeyleri göreceksiniz ve bu nedenle filmin ileriye gitmesi ve geriye gitmesi arasındaki farkı anlayamayacaksınız. Ancak makroskobik boyutlarda –günlük hayatta deneyimlediğimiz boyut– böyle bir şey söz konusu değildir. Örneğin masanın üzerinde duran bir bardağın yere düşüp kırıldığını gösteren bir film izlediğinizi hayal edin, bu gibi olaylar günlük hayatta sıkça karşılaştığınız şeylerdir. Bardağa yanlışlıkla vurursunuz, bardak yere düşer ve paramparça olur. Şimdi bu filmi geriye sardığınızı düşünün. Bardağın parçaları bir araya geliyor ve tek bir bardağı oluşturduktan sonra, yukarı yükselerek tekrar masanın üzerine gelsin. Böyle bir şeyi günlük hayatta göremezsiniz ve mikroskobik boyut ile ilgili izlediğimiz filmin aksine bu film için, ileri akması ve geriye akması arasındaki farkı hemen anlayabilirsiniz. Mikroskobik boyutta zaman akışını fark edemiyorken mikroskobik objeler olan atomlardan oluşan makroskobik nesnelerin olduğu boyutta ne oluyor da zamanın ileri akması ile geriye akması arasında bir fark oluyor? Bunun çok basit bir cevabı var: Entropi.

Mikroskobik boyutta zaman akışını fark edemiyorken mikroskobik objeler olan atomlardan oluşan makroskobik nesnelerin olduğu boyutta ne oluyor da zamanın ileri akması ile geriye akması arasında bir fark oluyor? Bunun çok basit bir cevabı var: Entropi.

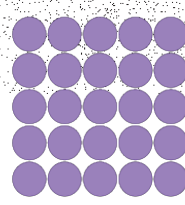

entropi

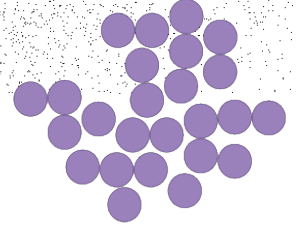
Entropinin tanımını yapmadan önce onu anlamamıza yardımcı olacak birkaç örnek verebilirim: Bir odaya parfüm sıktığınızı hayal edin, parfümün içindeki gaz, parfüm şişesinden çıktığı andan itibaren odada yayılacaktır ancak odanın bir köşesinde toplanması veya parfümün içine tekrar girmesi gibi bir olay söz konusu olmayacaktır veya sıcak bir çayı, buz gibi soğuk bir suyun yanına koyduğunuz hayal edin. Bir süre sonra ölçüm yaparsanız çay soğumuş su ise ısınmıştır ve bir süre sonra ikisi de eşit sıcaklığa ulaşır fakat suyun sıcaklığının çaya geçmesi ve dolayısıyla çayın daha çok ısınırken suyun daha da soğuması gibi bir olay gözlemlemeyiz. Bu yasaya o kadar güveniriz ki; nefes alırken “acaba oksijen alabilecek miyim?” gibi bir endişe yaşamayız çünkü havadaki oksijen belli bir yere toplanmak yerine her yere homojen şekilde dağılır ve bu sayede nefes aldığımızda oksijeni içimize çekebiliriz. Bu olaylar Ludwig Boltzmann bir açıklama getirene kadar sır olarak kaldı. Boltzmann, entropinin gazların küçük toplardan oluştuğunu hayal ederek daha iyi anlaşılabilirliğini gösterdi. Entropinin artması mutlak bir yasa olmaktan çok istatistiksel bir yasadır. Örneğin biz parfüm sıktığımızda gazı oluşturan toplar oda içinde yayılırlar çünkü odanın her yerine eşit dağılmaları, odanın bir köşesinde toplanmalarından çok daha olasıdır. Bu da şu demektir, entropinin artması entropinin aynı kalması veya düşmesine oranla çok daha olasıdır ve bu nedenle entropi çoğu zaman artar. Boltzmann, bunun yanı sıra entropiyi daha iyi tanımlamamızı sağlayan bir denklem öne sürdü:

$$S = k \cdot \ln W$$

Bu denklemde S entropiyi, k Boltzmann Sabiti’ni, W ise gazı oluşturan moleküllerin konfigürasyonların sayısını verir. O halde artık entropinin tanımını yapabiliriz, entropi, basitçe mikroskobik nesnelerin konfigürasyonlarının sayısıdır. Örneğin küçük bir kap içinde 3 tane molekül hayal edin, bu moleküller kap içerisinde pek çok farklı şekilde bulunabilir. Şimdi bu kabı açtığınızı ve odaya yaydığınızı hayal edin. Önceden kabın içerisinde duran 3 molekül bu sefer çok daha geniş bir alan içerisinde bulundukları için daha fazla konfigürasyona sahip olabilirler, işte böyle bir örnekte diyebiliriz ki, entropi artmıştır. Kapalı bir sistem maksimum entropiye (maksimum düzensizliğe) ulaşana kadar sistemin entropisi hep artar.

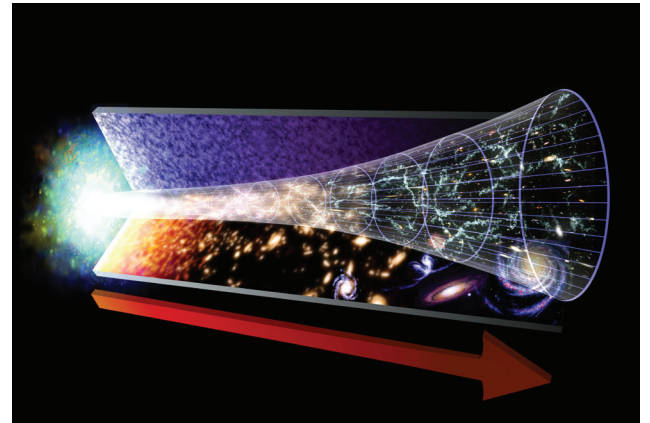

Low Entropy

High Entropy

Entropi sayesinde zamanın geriye akması ve ileriye akması arasında bir farklılıktan söz edebiliriz. Eğer zaman ileriye akıyorsa entropi büyük olasılıkla artar, geriye giderken büyük olasılıkla azalır. Eğer evrenimiz maksimum entropiye sahip olsaydı evrenimizin geçmişi ile geleceği arasında bir fark göremezdik çünkü bir sistem maksimum entropiye ulaştığı zaman entropisi sabit kalır (istatistiksel olarak) ancak evrenimiz maksimum entropiye sahip olmadığı için evrenimizin geçmişi ile geleceği arasında bir farktan söz edebiliyoruz. Bu nedenle geçmişe gittikçe evrenimizin entropisinin azalmasını yani gittikçe daha düzenli olmasını bekleriz. Peki diyelim ki; o kadar geriye gittik ki; evrenimizin maksimum düzenli olduğu ana yani entropinin sıfır olduğu ana geldik. Eğer bu ana gidebilmemiz için sonsuz zaman geriye gitmemiz gerekseydi (evrenimizin yaşı sonsuz olsaydı) günümüzde evrenimizin maksimum entropide olmasını görmemiz gerekirdi çünkü entropinin maksimum entropiye ulaşması için gereken zaman vardır, ancak evrenimiz maksimum entropide olmadığı için, en düzenli olduğu anda sonsuz bir zaman ötesinde değildir. Peki evrenimizin en düzenli olduğu andan öncesinde zaman akmaya devam ediyor ise ve entropi yasası geçerli ise evrenin nasıl en düzenli halde bulunabilir? Bunun en makul açıklaması evrenimizin en düzenli olduğu andan öncesinin olmamasıdır yani uzay ve zamanın başlangıcı olan Büyük Patlama anı.

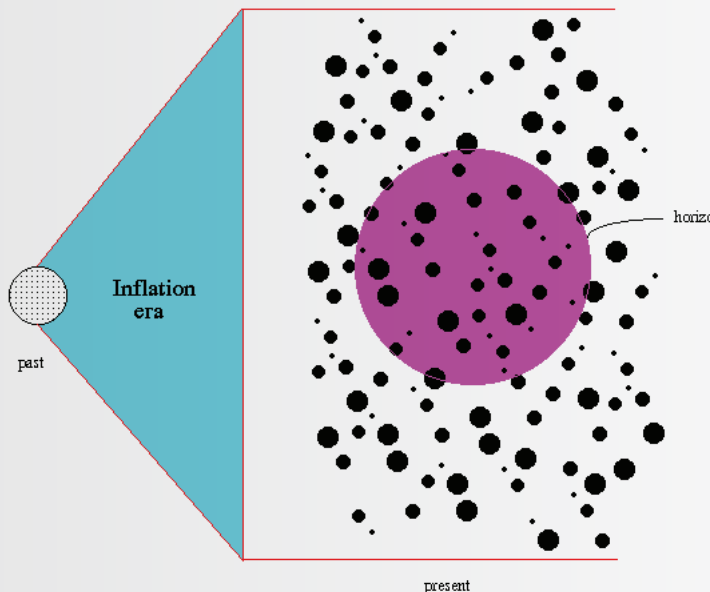

Peki evrenimiz neden ilk başta bu kadar düzenliydi ve böylece Güneş Sistemi ve galaksiler gibi düzenli yapılar ortaya çıkıp zeki canlılar gelişebildi? Bazı filozoflar evrenimizin ilk anının Tanrı tarafından "hassas ayarlanmış" olduğunu söylüyor. Fizikçiler henüz cevabı bilmiyorlar ancak fiziğin modellerinde pek çok olası cevap var. Gelin onlara bakalım:

- Victor J. Stenger, evrenimizin Planck yaşında iken, Planck boyutunda olduğu anda zaten maksimum entropiye sahip olduğunu söylüyor ancak gözlemlenebilir evrenin boyutu günümüze göre çok daha küçük olduğu için, evrenimizin maksimum entropisi de günümüze göre çok daha küçüktü. Evren genişledikçe entropisi doğrusal olarak artarken evrenimizin maksimum entropisi (evrenimizin sahip olabileceği en büyük entropi) zamanın karesi ile arttı. Bu nedenle bugün evrenimizin maksimum entropiye sahip olmadığını görüyoruz.
- Enflasyon Teorisi, sanılanın aksine Büyük Patlama'dan sonra gerçekleşen bir şey değildir tam tersine Büyük Patlama(lar)nın sebebidir de ve bu teoriye göre Büyük Patlama(lar) uzay-zamanın başlangıcı değildir (fakat teoriyi ortaya atan Alan Guth, Arvind Borde ve Alexander Vilenkin'in 2003'te yayınladığı "Inflationary spacetimes are not past-complete" adlı makalede zamanın yine de bir başlangıcı olması gerektiğini ortaya koyuyorlar. Bazı bilim insanları bir kuantum kütle çekim teorisinin bu sorunu da açacağını düşünüyor). Enflasyon Teorisi'ni baz alırsak; uzay yoğun karanlık enerji ile dolu ve düzenli olan küçük bir kısmı karanlık enerji sebebiyle genişlemiş ve bu küçük kısım düzenli olduğu için evrenimizin bugünkü hali de düzenli görünüyor olabilir. Fakat böyle küçük bir alanın olması küçük bir ihtimal olduğu için bazı bilim insanları bu açıklamanın sorunu çözmediğini düşünüyor.

Inflation

under inflationary cosmology, the Universe underwent a phase change at the GUT era and expanded faster than the speed of light (the spacetime itself expanded, so there is no violation of special relativity)

the result is that only a small part of the original Big Bang is within our horizon, what we call our Universe.

- Henüz keşfetmediğimiz bir fizik yasası, evrenimizin ilk anındaki koşullarından sorumlu olabilir ancak böyle bir fizik yasasına aday bir teori veya böyle bir yasa olduğunu gösteren bir bulguya rastlamadık.
- Boltzmann, bu duruma şöyle bir açıklama getiriyor:
 - o "Belki de çoklu evrenler termal eşitliktedir (maksimum entropiye sahiptir) fakat çoklu evrenlerin içinde olan bizim evrenimiz düzenli olan bir alan içerisinde bulunuyor olabilir ve antropik ilkeye göre biz de evrenimizi bu nedenle düzenliymiş gibi gözlüyor olabiliriz. Arthur Eddington bu düşünceye itiraz eder çünkü evrenimiz "düzenli" olmak için büyüktür, evrenimiz gibi büyük bir yapının düzenli olması çok düşük ihtimal.
- Belki de Büyük Patlama evrenimizin başlangıcı olmadığı gibi, evrenimizin ilk anında termal eşitlikte de olmayabilir. Henüz bilmediğimiz Büyük Patlama'dan önce olan şeyler Büyük Patlama anını düzenli kılmış olabilir.

Gördüğümüz gibi günlük hayatta pek çok kez karşılaştığımız gazın dağılması, çayın soğuması gibi normal karşıladığımız şeyler, zamanın akışı ve evrenimiz hakkında çok şey söyleyebiliyor. Evreni keşfettikçe ve üzerine daha da düşündükçe evrenimizin tuhaflığını daha iyi görüyoruz.

Özgür Yaşamın Güvencesi: Laiklik (2. Bölüm)

Muharrem KILIÇ

Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bir devlet olarak kurulmuştur. Devletin sahibi bir hanedan ya da belli bir zümre değil, toplumu oluşturan yurttaşların tümüdür. Yurttaşlar, kendisine Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi (Zıllullah) olarak bakılan bir hükümdarın kulu ve tebaası, bir dinin ya da peygamberin ümmeti, bir imamın ya da kilisenin cemaati olarak değil, kendi yazgısını kendi kararıyla belirleyen bir ulusun, aralarında ırk, renk, dil, din, sınıf, cinsiyet farkı gözetilmeksizin eşit haklara sahip özgür bireyleridir. Egemenlik doğaüstü bir güce değil, kayıtsız koşulsuz ulusa aittir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TARİHTEKİ YERİ ve ANLAMI

Türkiye Cumhuriyeti, Sevr Antlaşması ile toprakları paylaşılan, ağır siyasi, askeri ve mali kayıtlarla iradesi ipotek altına alınan ve başkenti İngilizlerce, Ege illeri Yunan ordularınca işgal edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntısı üzerinde kuruldu. I. Dünya Savaşı'nın galibi emperyalist devletlerin boyunduruğunu kıran ve onların güdümündeki Yunan işgaline son veren Kurtuluş Savaşı, bir bağımsızlık devrimiydi. Osmanlı hanedanının saltanatına son verilmesi, halkın yazgısına ait söz ve karar yetkisinin *Halife-Sultan*'dan alınarak ulusa devri demekti. Din ve devlet ilişkisini simgeleyen kurumların ve başta halifeliğin ortadan kaldırılması ise seküler bir toplum hedefleyen demokratik bir devrimdi. O nedenle, bir bütün olarak Cumhuriyet devrimi, birbirinden ayrılması olanaksız üç temel ilkeyi içeren köklü bir dönüşümü temsil eder: **Bağımsızlık, Ulusal Egemenlik ve Laiklik**. Cumhuriyet'in çağdaş uygarlığa, demokrasiye ve sosyal hukuk devletine yükselecek olan yapılanmasının temel direkleri bunlardır. Cumhuriyet'in ilk 15 yılı içinde siyaset, hukuk, eğitim, toplumsal yaşam ve ekonomi

alanlarındaki bir dizi devrimci adım, bu çerçevede gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımlayan, ona tarihsel anlamını kazandıran ve bugün geliştirilerek korunması gereken Cumhuriyet değerleri deyinse, işte bu devrimci girişimlerin bütünü kastedilir. Onlara, laiklik ilkesiyle ilişkileri bağlamında aşağıda sırasıyla değineceğiz.

CUMHURİYET'İN DEVRALDIĞI MİRAS

Cumhuriyet, Osmanlı monarşisine ve "dine dayalı devlet" yönetimine son verdi, siyasi ve hukuki bakımdan yeni bir düzen kurdu. Ama bunu, geçmişin ve özellikle 600 yıllık Osmanlı tarihinin sosyal, ekonomik ve kültürel mirası üstünde yaptı. Özellikle din ve devlet anlayışı ile, bu iki kurum arasındaki ilişkilerin kökleri eski deneyimlere dayanmaktaydı. O nedenle, Türkiye'de laiklik sürecini ve bugün gelinen noktayı kavramak için, geçmişteki uygulamaların ve devralınan mirasın ne olduğunu kısaca belirtmemiz gerekir.

Öncelikle şunun bilinmesi ve akılda tutulması gerekir: Cumhuriyet yönetimi, farklı etnik kökenlerden ve farklı coğrafyalardan, değişik tarihlerde gelmiş olan halkların ulus formunda kaynaştığı yeni bir toplum oluşturmaya öngörmüştür. Bu topluma ve yeni devlete asıl rengini veren etnik unsur, 11 - 14. yüzyıllar arasında Orta Asya'dan dalgalar halinde göçüp gelen Türklerdi. Farklı inanç, mezhep ve tarikatlara mensup olsalar da onların tümünün benimsediği son din genelde İslamiyet idi. 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kurulan çeşitli devletlerin ve beyliklerin de kurucusu, yöneticisi ve yönetimin dayandığı unsur, Türkler olmuştur. Dolayısıyla, laikleşme sürecini daha gerçekçi bir çerçeveye oturtabilmek için, en azından Türklerin dinsel inanç tarihine ve devlet deneyimine kısaca değinmemiz uygun olur.

TÜRKLERİN ESKİ DİN DENEYİMİ

Kuşkusuz bu yazının konusu ve amacı, Türklerin bugün kısmen bilebildiğimiz 2 bin yılı aşan devlet deneyimini ve benimsediği dinsel inançları

incelemek değil. O alanda ciltler dolusu kitaplar yazılmış olup, hala aydınlatılması gereken pek çok şey var. Ancak, asıl konumuz olan laikleşme sürecini ilgilendirdiği kadarıyla ve özet olarak, sorunun tarihsel boyutuyla ilgili birkaç noktayı vurgulamak da yerinde olur.

Resim: 600'lü yıllarda Göktürkler

Mogolistan'dan Tuna boylarına kadar yayılan ve sayıları 6-9. yüzyıllarda 80'i bulan çeşitli Türk toplulukları, geçmişte doğanın gizli gücüne ve ölmüş atalarının ruhlarına ilişkin mistik inançlar beslemekteydi. **(1)** Örneğin dağ, ırmak, göl, yıldırım, gök gürültüsü, bazı hayvanlar vb. doğal oluşum ve varlıklar kutsal sayılır, onlara tapılırdı. Ruhların ölümsüz olduğu inancıyla, ölmüş atalar özel eşyaları ve silahlarıyla gömülür, onlar için kurban kesilir, onların ölümsüz ruhlarının topluluğu koruduğu ve yeniden dünyaya dönecekleri düşünülürdü. Özgün biçimini Avrasya, Orta ve Kuzey Asya halklarında gördüğümüz bu ortak inançlar ve tören ritüelleri genelde **Şamanizm** olarak tanımlanmıştır. Daha sonraki dönemde farklı Türk devletlerinin **Tengricilik (Gök-Tanrı dini)**, **Mazdeizm**, **Maniheizm**, **Budizm**, **Musevilik**, **Hristiyanlık** gibi çeşitli dinsel inanç sistemlerini benimsediklerini görüyoruz. **(2)** Örneğin Hunlar ve Gök Türkler Gök-Tanrı dinini, Uygurlar Budizmi ve Maniheizmi, Hazarlar bir Hristiyanlık mezhebi olan Nesturiliği ve daha yaygın haliyle Museviliği, Batı Türkistan'da yaşayan bazı Türk toplulukları ise Mazdeizmi benimsemişlerdi. Ayrıca, göçebe yaşam ve yağmacı akınlar nedeniyle karma inançlar taşıyan boylar da bulunmaktaydı.

Orta Asya Türk toplulukları içinde İslam dinini benimseyenlerden biri de Oğuzlardır. O dönemde Oğuzlar, Üç Oklar ve Boz Oklar diye iki ana kol içinde toplam 24 boydan (aşiret, *tribe*) oluşan en kalabalık göçebe Türk topluluğuydu. Türklere Anadolu'nun kapısını açan, Anadolu beylikleri ile Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kuranlar da Oğuzlardı. Örneğin Büyük Selçuklu İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurup yöneten Selçuklu

soyu (sülale, *lineage*) Oğuzların Kınık boyuna, Osmanlı Devletini kuran Osmanoğulları ise Kayı boyuna aitti.

Genel olarak Türklerin ve özelde Oğuzların İslamiyete geçişleri, direniş ve çatışmalarla dolu zorlu bir seyir izlemesi yanında, aynı zamanda dönüştürücü bir süreçtir de. Dört yüzyıla yayılan bu süreçle ilgili bazı noktaları vurgulamak gerekir; çünkü bugün Türkiye'deki din ve devlet ilişkilerinin kökleri o yıllara uzanır. Gerek Anadolu Selçuklu Devleti ve beylikler, gerek Osmanlı Devleti bakımından, egemen devlet ve din anlayışının ayırt edici özellikleri o dönemden beslenerek bugünlere ulaşmıştır. Günümüzde yaşanmakta olan din, devlet ve laiklik tartışmalarını yakından ilgilendiren şu ayırt edici özellikler hep akılda tutulmalıdır:

Her şeyden önce, bazı çevrelerin iddia ettiği gibi, Türklerin İslamiyeti güle oynaya ya da İslam dinini öğrenir öğrenmez hidayete ererek, büyük bir coşkuyla hemen benimsediği iddiası, tarihi gerçeklere aykırıdır.

İkincisi, Türkler İslamiyeti yüzyıllar sonra da olsa benimsemelerine karşın, Arapların egemenliği altında yaşamayı kabullenmediler. Daha önce fethedilen Mısır, Suriye, Anadolu, Mezopotamya ve İran halklarının aksine, kendi bağımsız siyasi ve toplumsal varlıklarını korudular. Karahanlılar'a ve Gazneliler'e ek olarak Selçuklular da İran toprakları üzerinde kendi bağımsız devletlerini, *Büyük Selçuklu Devleti*'ni kurdular, kısa sürede Abbasi halifeliğini kendi kontrollerine aldılar ve devleti kendi bildiklerince yönettiler.

Üçüncüsü, Türkler İslam dinini Arapların dayattığı biçimiyle de kabul etmiş değillerdir. Selçukluların İslam'ı kabullenmeleri, kendi siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için seçtikleri stratejinin bir parçasıydı. Anadolu'ya göçen Türklerin İslamiyeti anlama ve benimseme tarzına da aşağıda ayrıca değinilecektir.

İSLAM DEVLETİ ve ŞERİAT

1400 yıl içinde artık kültürleşmiş de olan Arap İslamiyeti'nin başlangıçtan beri devleti ve toplumu düzenleyen tek yasası, **şeriat**tır. İslam şeriatı *dini, ahlaki ve hukuki hükümler bütünü* anlamına gelir ve tüm yaşamı kapsar. İlk önce sadece *Kur'an'ı Kerim* ayetlerinden ve Peygamber'in

söz ve davranışlarını ifade esen *Sünnet*’ten ibaret olan İslam şeriatına, zaman içinde **İcma** ve **Kıyas** adı verilen iki kaynak daha eklendi. İcma, *ulema* denilen İslam din adamlarının belli bir sorun üzerinde fikir birliği etmesi ve sonunda ortak bir hüküm oluşturması demektir. Kıyas ise, ilk üç kaynağa dayanılarak verilmiş olan hüküm(ler)den yola çıkarak, benzer bir konuda karşılaştırmalı yeni hüküm üretmektir. 8. yüzyıldan itibaren Emeviler, kendilerine lazım gelen hükümleri, sahte hadislerle de gerekçelendirerek icma ve kıyas yoluyla şeriatın unsuru haline getirdiler. Böylece şeriat denilen şey, 12. yüzyıla kadar İslam hukukçularının spekülasyonlarıyla biçimlendi ve sistem halinde kalıplaştı. Arap İslam devletlerinde gerek kamu hayatını, gerek sivil toplumdaki her türlü kişisel ilişkiyi düzenleyen kuralların biricik kaynağı işte bu şeriat olduğu için, devletin ve aynı zamanda dinin tek lideri olan halife, şeriat dışında kendiliğinden bir kural koyamazdı. Dinsel ve siyasi otorite tek kişide toplandığı gibi, devleti ve toplumu düzenleyen kurallar bütünü olan hukuk da sadece şeriata dayanan **şer’i hukuk** idi.

OSMANLI TOPLUMUNDA HALKIN DİNSEL İNANÇLARI

Türklerin Anadolu’ya göçüp yerleşmeye başladığı yüzyıllarda bu coğrafyada yaşayan yerli halkların benimsediği en yaygın inanç sistemi kuşkusuz Ortodoks Hristiyanlık’tı. Ama Ortodokslar da Rum, Ermeni, Süryani ve Gürcü patrikhanelerine ve onlar ise kendi içlerinde farklı kiliselere bölünmüştü. Öte yandan, özellikle kuruluş döneminde Osmanlı Beyliği ve Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Türklerin tümü, medrese kaynaklı ve kitabi anlamda olmasa da Müslüman idi. Osmanlı Beyliği’nin ve yeni devletin dayandığı insan unsuru, İslam’ı Orta Asya ve İran’dayken benimseyen ve Anadolu’ya dalgalar halinde gelen çeşitli Oğuz boylarıdır, ki onlara *Türkmen* denilegelmiştir. Devleti kuran Osmanoğulları da Oğuzların Kayı oymağından bir Türkmen soyuna mensuptular. Türkmenler konar-göçer yaşam biçimlerini hemen terk etmedikleri gibi, kendi eski dinsel inançlarını da tümünden bırakmadılar. Onların bu dinsel inançları için bugün tarihçiler “halk İslamlığı”, “popüler İslamlık” gibi kavramlar kullanmaktadır. Bu özgün Müslümanlık algısı, eski Türk mistik inançlarının, geçip geldikleri İran din kültürünün ve özellikle 10. yüzyıldan itibaren önce İranlılar ve sonra Türkler (en başta **Hoca Ahmet Yesevi**) tarafından geliştirilen *tasavvuf akımlarının*

güçlü etkisiyle biçimlenmişti.

“Tasavvuf haddi zatında, kendi kültürleri üzerine – dışarıdan, üstelik ‘medeniyetçe daha aşağı’ seviyedeki-gözüp bedevi Arap fatihleri sayesinde hakimiyet kuran İslam’ın tevhid [tektanrıcılık y.n.] inancını fazla yalın ve açık bulan köklü ve yerleşik ‘üstün’ bir kültürün mensuplarının, bu kültürü galiplerin inancının kalıplarını kullanmak suretiyle o inanç içerisinde tekrar diriltme, yaşatabilme ve koruyabilme çabası olarak, İslam’ın içinde adeta ‘paralel bir din’ şeklinde algılanabilir.” (4)

Tasavvuf, siyasete ve dünyevi gereksinimlere uyarlanmış, egemen Arapların amacı doğrultusunda medrese uleması tarafından sistematik hale getirilmiş ve resmen kurumlaşmış Arap İslamiyeti’nden epeyce farklı ve aslında Arapların işgaline uğramış bölgelerdeki halkların ona tepkisiydi. O kadar ki, bu iki ana çizgi arasındaki çelişme ve çatışma nedeniyle, ortodoks ulemanın fetvası ve Arap halifelerin emriyle pek çok sufi öldürülmüştü. Ünlü “Ene’l Hakk” sözüyle bilinen mutasavvıf **Hallac-ı Mansur** ile derisi yüzölüp boynu vurularak katledilen büyük Türkmen ozanı **Seyid Nesimi**, zulme uğrayanlardan sadece iki örnektir.

Anadolu’yu mesken tutan Türkler, Müslüman olmakla birlikte farklı tasavvuf tarikatlarının etkisi altındaydılar. Bunlar arasında İran kökenli *Melametiye, Kalenderiye, Vefaiye, Haydariye, Yeseviye, Kübreviye* ve *Sühreviye* tarikatları ile Irak kökenli *Rıfaiye* ve *Kadiriye* tarikatları yanında ayrıca, *Celalilik* (sonradan *Mevlevilik* adını aldı), *Bektaşilik* ve *Bayramilik* gibi yerli sufi ekoller de bulunmaktaydı. Anadolu halk Müslümanlığının oluşmasında ve yayılmasında **Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre** ve **Hacı Bayram Veli** gibi önder sufilerin ve izleyicilerinin katkısı belirleyicidir. Osmanlı Beyliği’nin devlete dönüşmesinde ve Balkanlar’a yayılarak imparatorluk haline gelmesinde, bu tarikatlara mensup *pir, veli, şeyh, baba, derviş, abdal, fakı* gibi ünvanlar taşıyan inanç önderlerinin, yabancı toprakları işgal etmek için akınlar yapan *gazilerin* ve kentlerdeki esnaflık ve zanaatkarlık işlerini yürütüp düzeni sağlamakta da işlevi olan *ahilerin* payı büyüktür. İlk padişahlar, çoğunun resmi bir görevi ve devletle hiyerarşik bağı olmayan, deyim yerindeyse sivil bir yaşam süren bu kişilerden danışman olarak da yararlanmışlardır. **Şeyh Edebali, Tursun Fakih, Abdal Musa, Ahi Evran** bunlar arasında en çok bilinenlerdir.

**İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendin bilmezsin
Ya nice okumaktır**

**Yunus Emre der hoca
Gerekse bin var hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir**

Resim: Yunus Emre (1238 - 1321)

Güncel önemini ve ne yazık ki olumsuz tortusunu hala koruması nedeniyle, bu noktada özellikle vurgulanması gereken bir husus da şudur: Müslümanlığı bir biçimde benimsemiş olan Türkmenler çeşitli tarikatlara mensup olmakla birlikte, bu tarikatlar ve onların cemaatları arasında derin görüş farklılıkları ve hele çatışma hiç yoktu. Tarikat tekke ve zaviyeleri arasında, dostluk elçisi (*halife*) olarak karşılıklı derviş bulundurulması yaygın bir uygulamaydı. Bugünlere uzanan Sünni – Alevi farklılaşması ve ayrışması, merkezileşen Osmanlı devletince konar-göçer Türkmenlere uygulanan baskı ve zora dayalı yerleştirme politikalarının ve özellikle her ikisi de Türkmen olan Osmanlı-Safavi hanedanları arasındaki egemenlik çatışmasının yarattığı koşullarda sonradan başlamış ve yaklaşık 200 yıla yayılan Celali isyanlarının ve şeyhülislamlarca verilen fetvalarla gerçekleştirilen “Kızılbaş Kırımının” doğrudan etkisiyle giderek derinleşmiş ve pekişmiştir.(5)

OSMANLI DEVLETİ’NDE OTORİTE, HUKUK ve RESMİ DİN ANLAYIŞI

Yukarıda, Arap İslam devlet geleneğinde dinsel ve siyasi otoritenin tek kişide toplandığını, devleti ve toplumu düzenleyen hukukun da sadece şeriata dayanan şer’i hukuktan ibaret olduğunu belirttik. Oysa Osmanlı Devleti’nde gerek padişahın konumu, gerek hukuk düzeni, gerekse resmi din anlayışı Arap İslam devletlerinde olduğundan farklıdır.

İlk olarak, Osmanlı padişahları ekonomiden savaşa her türlü devlet işinin yönetimi bakımından, hiçbir zaman klasik İslam şariatının sınırları içine kendilerini hapsedmediler. Aslında, İslam’ın orijinal devlet-din birliğini temsil eden ve Halife Ömer zamanından

beri benimsenen tek bir *emîrû’l-mü’minîn* (müminlerin başı) ilkesi, İran’da kurulan Büyük Selçuklu Devleti zamanında yıkılmıştı. Selçuklu sultanları devlet işleri konusunda doğrudan yetkiliydiler. Halife siyasete karıştırılmamış, sadece hürmet edilen bir dinsel otorite olarak davranmaya zorlanmıştı. Selçuklu sultanları, “... Orta-Asya bozkır devletinin beg-kagan ve törü-yasa geleneklerini yürürlüğe koymuşlar ve bunu, Ortadoğu topraklarında kurdukları devletlerde hükümdar otoritesinin temeli yapmışlardı.”(3) Osmanlı padişahları da devlet işleri konusundaki yetkilerini hiçbir dinsel otoriteyle paylaşmadılar.

Tıpkı kendisinden önceki Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular gibi, Osmanlı devletinin de benimsediği **resmi din** İslam’dı. Osmanlı padişahları da Selçuklu sultanları gibi, şeriata üstünlüğünü kabul ederlerdi. Mezhep olarak “ortodoks İslam” ya da *Ehl-i Sünnet* denilen Sünniliğin dört hukuk mezhebinden biri ve *en hoşgörülüsü* sayılan **Hanefi** mezhebini benimsemişlerdi. *İtikadi* (inançsal) mezhep olarak ise katı **Eş’arilik** değil, *daha esnek* bir yorum olan **Maturidilik** yeğlenmişti.

İlk padişahlar, koyacakları kuralları ve alacakları kararları tarikat şeyhi, sufi, derviş, fakı, müftü, kadı gibi din adamlarına danışıyorlardı. Zaten bazı vezir ve paşalar da din adamıydı. Ama devlet yönetiminde son sözü yine padişah söyler, kuralları işin gereğine, geleneklere ve değişen koşullara göre o koyardı. Sonuçta Osmanlı devleti **şer’i hukuk** ile **örfi hukukun** yanyana bulunduğu ve uygulandığı bir devlet tipi olarak doğdu ve gelişti. Yukarıda da belirtildiği gibi, şer’i hukuk, İslam dininin değişmez kurallarına, yani şeriata dayalı kurallar bütünüdür; örfi hukuk ise padişahın salt kendi iradesiyle koyduğu, onun otoritesini temsil eden, yaşanmış deneyimleri, adet ve gelenekleri gözetken ve koşullara göre değiştirilebilen ferman ve emirlerden ibarettir.

Fatih Sultan Mehmet ile birlikte durum değişti. Devletin merkezileştiğini ve gerçek bir imparatorluğa dönüştüğünü görüyoruz. Bu bağlamda 1424’de dinsel örgütlenme de merkezileşti ve devletin içinde resmi bir kurum olarak **şeyhülislamlık** kuruldu. Böylece, başında şeyhülislamın bulunduğu, devlete, yani padişaha bağlı resmi bir *fetva organı* yaratıldı ve hızla etkisi artan resmi bir ulema katmanı (zümresi) oluşturuldu. Ancak

bu yenilik, padişahın tek otorite olma özelliğini ortadan kaldıran ve zayıflatan değil, tersine din kurumunu da onun buyruklarına tabi kılan bir sonuç yarattı. Şeyhülislamın ve ulemanın görevi, padişahın iradesini dinsel kılıf içine yerleştirmekten ibaretti. Gerek Fatih, gerek **Kanuni Sultan Süleyman** tarafından konulan ve tümüyle pratik yaşamın değişen gerçeklerine yanıt niteliği taşıyan, dolayısıyla dini olmaktan çok dünyevi olan bir dizi *kanunname* yayınlandı.

“Osmanlı İmparatorluğu, şeriatla ondan tamamen bağımsız bir biçimde gelişen seküler hukukun yan yana yaşadığı tipik bir modern-öncesi İslami yönetim özelliği göstermekteydi. Bu seküler hukuk ‘kanun’du. Dini bir topluluğun hukuku olan şeriatla farklı olarak kanun, imparatorluğun hukukuydu. İşte Osmanlı geleneği, biri kutsal diğeri emperyal bu iki farklı hukuk yapısını birbiriyle uyumlu hale getirme payesini Ebussuud’a vermektedir.”(6)

Resim: Fatih Sultan Mehmet ve Yunan Ortodoks Patriği II. Gennadios

Ebussuud Efendi’den sonra gelen şeyhülislam da devletin içinde ve padişahın emrine uygun olarak aynı işlevi yürütmüşlerdir. Bu dönemdeki önemli gelişme, zayıf padişahlar döneminde ulemanın giderek gücünün artması ve Arap topraklarının imparatorluğa katılması sonucunda

İslam dininin Arabi-Selefi yorumlarını benimseyen eğilimlerin yeşermesidir. Nitekim 1574’ten sonra şeyhülislamın yetkileri öylesine artmış ve saray entrikalarına, iktidar çekişmelerine öylesine bulaşmışlardır ki, iki padişahın katledilmesi için fetva vermişler; ve buna benzer eylemlerinden ötürü dört şeyhülislam da idam edilmiştir. Ulemanın yetkilerinin artması ve yozlaşması, hem Osmanlı’nın değişen koşullara ayak uydurmasını engelleyen hem de toplumdaki mezhep ayrılıklarını derinleştirip halk kitlelerinde bağnaz damarı kıskırtan etkenlerden biridir.

DEĞİŞEN DÜNYAYA ZORUNLU AYAK UYDURMA ÇABASI: TANZİMAT

Avrupa’da modern bilimin doğuşu, Aydınlanma çağının açılması, kapitalist ilişkilerin yaygınlaşması, sanayi devrimi ve bunlara bağlı olarak, laiklik ve ulusçuluk akımlarının güçlenmesi ve dış ticaretin serbestleşmesi, bu süreçleri yaşamakta çok gecikmiş kalan Osmanlı düzenini de sarstı. 17. yüzyıldan itibaren her alanda gerilemeye başlayan ve çöküşe geçen imparatorluk, bu gidişe çözümler aramaya başladı. İngiltere ve Fransa’dan gelen baskıların da etkisiyle 18. yüzyıl sonundan başlayarak, bazı uyum adımları atmak zorunda kaldı. Yabancı ve yerli tacirler arası anlaşmazlıklara bakan, şeriatla ve örfte ayrı laik nitelikte kurallar benimsemeye ve kurumlar oluşturmaya yöneldi. Batılı ülkelerin laik hukukunu dikkate alarak iş görecektir. *Nizamiye mahkemeleri* buna ilk örnektir.

Ancak Osmanlı’da yenileşme hareketleri asıl 1826’dan sonra başladı. Padişah II. Mahmut devlet yönetiminde, askeri yapıda ve maliyede önemli bazı adımlar attı. Bizi laikleşme bakımından ilgilendiren asıl yenilik, şeyhülislamın konumudur. Şeyhülislam devlet yönetimiyle ilgili karar organlarının dışına çıkarıldı ve gayrimüslim halkların dinsel örgütlerinin başındakilere benzer şekilde, Müslümanların din hizmetleriyle ve şer’i mahkemelerle ilgili bir görev birimi haline getirildi.(7) Bu değişiklik, vaktiyle iki padişahın katledilmesine fetva verecek ve saray etrikalarıyla iktidar çekişmelerine, yolsuzluklara bulaşacak kadar güçlenen ve yozlaşan şeyhülislam kurumunun bir ölçüde hizaya sokulmasıydı. II. Mahmut ayrıca İslamiyetteki resim yasağına karşın kendi portresini yaptırarak devlet dairelerine astırdı. Modern giyimi özendirmek için sarık, kavuk ve kaftan gibi İslami simge değeri olduğuna

inanılan giysileri yasakladı; onların yerine fes, ceket, pantolon giyilmesini emretti. Daha önce de Bektaşî dergahlarını kapatarak mallarına el koymuş, diğer bazı tekke ve zaviyeleri de sindirmişti. Bu eylem ve işlemler, zayıflayan merkezi devlet otoritesinin yeniden mutlaklaştırılmasına yönelik olduğu kadar, çağa ayak uydurma çabalarının da belirtileriydi. Burada Cumhuriyet dönemini anımsatan iki nokta dikkat çekicidir: Birincisi kılık kıyafet ile ilgilidir. Görüldüğü gibi bizim tarihimizde modern yaşama uyum kaygısıyla kılık ve kıyafet yasaklarını ilk getiren ve bu nedenle de adı "*Gavur Padişah*"a çıkan kişi bir Osmanlı sultanıdır. İkincisi de din işleri ile ilgili kurumun devlet içindeki konumudur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, seküler Avrupa ülkelerindeki kiliseler gibi özerk değil de, genel yönetim kurallarına ve hiyerarşisine tabi bir devlet kuruluşu olarak örgütlenmesi Cumhuriyet'in icadı olmayıp, İslam dininin her şeyi düzenleyen yapısını dikkate alan ve şeyhülislamlığın kurulduğu 1424'ten beri var olan yaklaşık 500 yıllık bir geleneğin laiklik ilkesi ile örtüşmesidir.

Laikleştirme çabaları 1839'da bir padişah fermanının Gülhane Parkı'nda okunmasıyla başlayan **Tanzimat** döneminde daha da yoğunlaştı. Bu kapsamda öncelikle ve daha çok Müslüman olmayan uyrukların din ve inanç özgürlüğü yolunda bazı yenilikler getirildi. Örneğin hiç kimsenin zorla dininin değiştirilmeyeceği, dini inancı nedeniyle aşağılanamayacağı açıklandı; dinsel törenler serbestleştirildi; devlet memuru alımında din farkı gözetilmeyeceği söylendi. O güne kadar mülkiyet, vergi ve ceza konularında İslam hukukuna göre belirlenmiş olan kuralların Batı'daki örneklerle göre revize edileceği ilan edildi. Aynı ve benzer vaatler 1856'da **Islahat Fermanı** ile de yinelenildi. Bu vaatlerin tam uygulandığı söylenemez, ama yeni bir döneme girildiği de açıktı. Nitekim laik hukuk alanının genişlemesi yönünde başka yenilikler de gerçekleştirildi. 1860'da Fransız ticaret kanunundan esinlenen ve dolayısıyla laik yapıda bir ticaret kanunu çıkarıldı. 1868'de şer'i davalar dışındaki davalar için en yüksek yargı organı olarak *Divan-ı Ahkam-ı Adliyye* kuruldu, ki bu şimdiki **Yargıtay**'ın atasıdır. Daha önce kişiler ile devlet arasındaki uyuşmazlıklara bakan bir üst yargı organı yokken, Batı'da gelişmekte olan insan hak ve özgürlükleri pratiğinden esinlenerek bir *Şuray-ı Devlet*, yani bugünkü adıyla **Danıştay** doğdu. Çıkarılacak kanunlar da artık ulemaya danışılarak değil, bu kuruluş eliyle hazırlanacaktı. Uygulanmakta olan dine dayalı şer'i ve padişahın

deneyim ve gelenekleri gözeterek doğrudan koyduğu örfi kuralların ilk derlemesi yapıldı. Adına kısaca **Mecelle** denilen bu derleme, hem şer'iat mahkemelerinde hem de nizamiye mahkemelerinde geçerli sayıldı. Bu düzenlemeler yetersizdi kuşkusuz, ama laiklik yönündeki mehter yürüyüşünün ileriye atılan ürkek adımlarıydı.

1908 Devrimi, 1876'da tarihimizdeki ilk anayasayla ilan edilen, ancak II. Abdülhamit tarafından savaş bahanesiyle ortadan kaldırılan **Meşrutiyeti** yeniden ilan etti ve anayasayı tekrar yürürlüğe koydu. 1914'te şeyhülislamın şer'i mahkeme kararları üzerindeki denetim yetkisi kaldırıldı ve bu yetki Adliye Bakanlığı'na devredildi. 1915'te şer'iyeye mahkemeleri için, keyfiliği önlemek üzere bir usul yasası açıklandı. Bunlar da, dinsel etki ve nüfuzu sınırlamayı amaçlayan hukuk alanındaki bazı düzenlemelerdi.

Öte yandan, yıkılmaya yüz tutan İmparatorluğu kurtarmak üzere, eğitim alanında yenilikler yapıldı. Tümüyle dinsel eğitime dayalı medreseler dışında, başta orduya mühendis, doktor, subay ve merkezi devlet örgütüne sivil bürokrat yetiştiren okullar (*Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye*) açıldı. Cumhuriyet döneminde fakülte haline gelecek olan ormancılık ve ziraat okulları kuruldu. Aynı amaçla, müslim ve gayrimüslim tüm tebaayı "Osmanlılık" şemsiyesi altında toparlamak için, 1880'den itibaren pozitif bilimlere öncelik veren yarı-laik bir eğitim programı uygulamaya konuldu. Açılan yeni *rüştiye* (şimdiki orta okul) ve *idadiye* (şimdiki lise) okulları, bu programa uygun bir eğitim - öğretim vermeye başladı. Bu yeni okulların tümü, Batı'daki örneklerinden de esinlenerek, bilimsel bilgiyi esas alan ve insan aklına öncelik veren eğitim kurumlarıydı. 1908 2. Meşrutiyet Devrimi'ne, Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyet'in kuruluşuna önderlik eden asker ve sivil kadrolar bu okullardan yetişmiştir.

Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılı içinde gerek devlet, gerek hukuk, gerekse eğitim alanında, Batı'nın etki ve zorlamasıyla, yetersiz de olsa laikleşme yönünde bazı adımlar vardır. Cumhuriyet, laiklik devrimini tarihimizin bu mirası üstünde, ama onun yetersizliklerini de dikkate alarak ve laikliğe ters düşen saltanat, hilafet, şeyhülislamlık, medrese, şer'i hukuk

ve şer'îye mahkemeleri gibi kurumları kökten kaldırarak gerçekleştirmiştir.

CUMHURİYET ve LAİKLİK

Cumhuriyet döneminde devletin, hukukun, eğitimin ve kültürün laik yapıya kavuşturulması amacıyla gerçekleştirilen devrim niteliğindeki değişiklikler, tek parti yönetimindeki devlet eliyle ve devletin “zor” gücüyle uygulamaya konulmuş olsa da, masa başında icat edilen ya da başka ülkelerden kopya edilerek topluma dayatılan yapay, iğreti ve taklit çözümler değildi. Gerek hukuk, gerek eğitim, gerekse siyaset, toplum ve ekonomi alanında atılan adımların tümü, uzun geçmişin deneyimlerine, ülkenin ve halkın gereksinimlerine, o dönemin genel uygarlık değerlerine ve hiç kuşku yok ki, önder kadronun kendi sınıfsal dünya görüşlerine göre formüle edilmiş özgün adımlardı. Osmanlı döneminde başlatılan, ama bilinçli ve tutarlı biçimde izlenemeyen çizgi, Cumhuriyet döneminde devlet ve toplum yaşamının tüm alanlarını kavrayan bir sistematik içinde sürdürüldü.

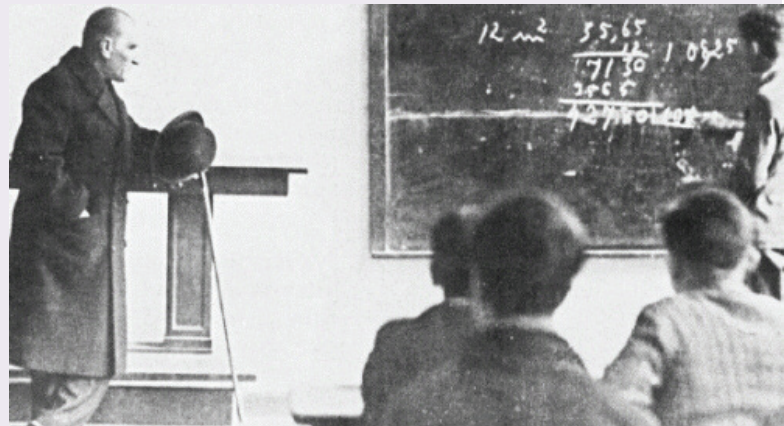
Türkiye Cumhuriyeti'nde laikleşme, sivil toplumdan gelen taleplerin harekete geçirdiği, beslediği ve geniş zamana yayılan evrimsel bir süreç şeklinde gerçekleşmedi. Devlet eliyle ve çok kısa bir zaman dilimine sığdırma kararıyla devrimci bir şekilde yürütüldü. Kuşkusuz tarihsel koşulların dayattığı bu yöntem, devletin “yasal zor” gücünün kullanımını içermekteydi. Var olan mali, insani, örgütsel ve eğitsel olanaklar dikkate alındığında, eski düzen yanlılarının muhalefetine aşarak kültürleşmiş yapıları, toplumsal ve bireysel alışkanlıkları değiştirebilmek kolay iş değildi. Buna karşın Türkiye'de sekülerleşmenin ilk adımı, çok ağır bedellerin ödendiği Batı toplumlarına kıyasla, görece az sancılı bir süreç oldu. Bu gerçeği bugün geriye dönüp baktığımızda, laikliğin bulunmadığı Müslüman ülkeleri ve siyasal İslamcı örgütlerin eylemlerini gözlediğimizde ve laiklik karşıtı görüşleri irdelediğimizde çok daha net biçimde görmekteyiz.

LAİKLEŞME YOLUNDA ATILAN ADIMLAR

Laiklik ilkesi, devlet ve toplum yaşamında gerçekleştirilen bir dizi değişim ve yeniliklerden oluşan Cumhuriyet devriminin omurgasıdır. Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bir devlet olarak kurulmuştur. Devletin sahibi bir hanedan ya da belli bir zümre değil, toplumu oluşturan yurttaşların tümüdür. Yurttaşlar, kendisine Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi

(Zıllullah) olarak bakılan bir hükümdarın kulu ve tebaası, bir dinin ya da peygamberin ümmeti, bir imamın ya da kilisenin cemaatı olarak değil, kendi yazgısını kendi kararıyla belirleyen bir ulusun, aralarında ırk, renk, dil, din, sınıf, cinsiyet farkı gözetilmeksizin eşit haklara sahip özgür bireyleridir. Egemenlik doğaüstü bir güce değil, kayıtsız koşulsuz ulusa aittir. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ve 1 Kasım 1922'de saltanatın ve onunla birlikte şeyhülislamlığın, 3 Mart 1924'te de hilafetin kaldırılması ile başlayan yeniden yapılanma süreci, işte bu ulusal egemenlik anlayışına dayanmıştır. Bu devlet ve egemenlik anlayışı, laiklik ilkesinin bir somutlanma biçimidir. Laiklik, ulusal egemenliğin olmazsa olmaz koşuludur.

Cumhuriyet devriminin ikinci adımı, hukuk alanında atılmıştır. Bu bağlamda, yasal ve kurumsal bir dizi düzenleme gerçekleştirilmiştir. 1924'te kanunların şeriata uygunluğunu inceleyen Şeriye ve Evkaf Vekaleti(*) ile Şer'îye mahkemeleri kaldırıldı. İlkini yerine, Müslüman halkın din hizmetlerini yürütmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu. Aynı yılın 20 Nisan'ında, “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ilkesini getiren ve “egemenlik hakkının kullanılmasının yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait bir hak” olduğunu belirten 1924 Anayasası yürürlüğe konuldu. Bu anayasada, 10 Nisan 1928'de yapılan bir değişiklikle, “devletin dini İslam dinidir” ibaresi ve TBMM'nin görevleri arasında sayılan *ahkam-ı şer'îyenin tenfizi* (şer'i hükümlerin yerine getirilmesi) başlıklı fıkra, Anayasa metninden çıkarıldı. Şer'i ve örfi kuralların bir derlemesi olan Mecelle, 1926'da kaldırıldı ve yerine laik anlayışla hazırlanmış modern yasalar; sırasıyla Almanya'dan alınan Ticaret Kanunu, İsviçre'den alınan Medeni Kanun ve İtalya'dan alınan Ceza Kanunu benimsendi (1926). Kadınlara seçim hakkı önce yerel yönetimler için 1930'da verildi, 1934'de de erkeklerle eşit biçimde milletvekili seçmek ve seçilmek hakkı tanındı. 1934'te soyadı kullanımını öngören yasa çıkarıldı ve feodal-dinsel unvan ve lakapların kullanımı yasaklandı.

Cumhuriyet'in eğitim alanında attığı adımlar sırasıyla şunlardır: Medreseler ve mahalle mektepleri (*Sıbyan mektepleri*) kaldırıldı, ulusal eğitim öğretim programı birleştirildi (1924, *Tevhid-i tedrisat*); Mili Eğitim Bakanlığı kuruluş yasası çıkarıldı (1926); Köy Muallim Mektepleri denemesi oldu (1927-28); Harf devrimiyle Latin alfabesine geçildi (1928); Millet Mektepleri açıldı (1929); Dil devrimi yapıldı (1932); Türk Tarih ve Türk Dil kurumları kuruldu (1931); Laik ve bilimsel eğitimi öngören üniversite reformu uygulamaya konuldu (1933); Köy Enstitüleri'nin kuruluşuna giden çabalar kapsamında Köy Öğretmen Kursları ve Köy Öğretmen Okulları açıldı (1935). Ayrıca daha sonra Ankara Üniversitesi'nde birleştirilecek olan ve 1925'te Hukuk ve 1930'da Ziraat fakültelerinin çekirdeğini oluşturan okullar ile 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kuruldu.

Bunlara ek olarak sosyal ve ekonomik alanda da radikal adımlar atıldı. Bunların başında tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, şapka ve kılık kıyafet devrimi (1925 ve 1934); Aşar vergisinin kaldırılarak modern vergi sistemine geçilmesi (1925); Uluslararası takvim, saat ve ölçü birimleri ile rakamların kabulü (1926) yer alır.

Nihayet, 5 Şubat 1937'de laiklik ilkesinin Anayasa'ya konulmasıyla devrimci dönem tamamlanmıştır. Ancak, laikliğin izleyen yıllardaki serüveni ve başına gelenlerin tarihi, Türkiye'nin bugünü bakımından çok önemli ve ayrı bir yazı konusudur.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNDE LAİKLİK VE ÖNEMİ

Günümüz Türkiye'si, her biri en az öteki kadar yakıcı ve yaşamsal nitelikte çok sayıda sorunla yüz yüze. Üstelik bu sorunlar günden güne ağırlaşmış ve derinleşmekte. Dış politikada uzun deneyimler sonucu benimsenmiş olan temel tutum ve ilkeler terk edildi; öngörülen barışçı ulusal hedeflerin hiçbirine ulaşılamadı. Tam tersine Türkiye, hemen tüm komşuları ve bağlaşıklarıyla uzlaşmaz çelişki yaşayan ve ağırlığını yitirmiş bir ülke olarak yalnızlaştırıldı. Komşu ülkelerdeki iç savaşta açıktan taraf tutulması ve silahlı ayaklanmanın desteklenip körüklenmesi içeriye ekonomik kayıp, sınır güvensizliği, Selefi İslami-cihatçı terör, sığınmacı akını ve giderek doğrudan silahlı saldırı olarak yansıdı. Kürt sorununda karşılıklı izlenen tutarsız politikalar, terör, savaş, çok ciddi can kayıpları ve yıkımlar yanında, bölünme ve kopuş eğilimlerini doruğa çıkardı. Anayasa'nın tanımladığı parlamenter sistem fiilen askıya alındı ve kişisel diktatörlüğe elverişli bir başkanlık sistemine geçiş süreci başlatıldı. Başta yargı olmak üzere siyasallaştırılan ve yozlaştırılan kamu kurum ve kuruluşlarına duyulan güven dibe vurdu.

Yönetimde hukuksuzluk, keyfilik, ayrımcılık, kayırmacılık ve savurganlık sıradanlaştı. Doğa katliamına ve ranta dayalı ekonomik ve mali politika, ülke geleceğini şimdiden kararttı. Yapı boz tahtasına çevrilen eğitim sisteminin çağdaş yapısı bozuldu; eğitimde kalite kaybı ve bilime, liyakata ve pedagojik ilkelere aykırı yönetim, sadece bilimselliği değil ulusal birliği de aşındırdı. Siyasetin dinci-mezhepçi-etnik milliyetçi kimlik politikalarına indirgenmesi sonucunda toplumdaki gerilim, bölünme ve kutuplaşma kemikleşti. Bütün bunlara kaçınılmaz biçimde eşlik eden ve toplumun kılcal damarlarına kadar yayılan bir ahlaki çöküntü ortaya çıktı. Kadın cinayetleri, cinsel sömürü ve çocuklara tecavüz gibi en aşağılık suçlar tavan yaptı, etik çürümüşlük ortalığa saçıldı. Ve en son olarak **15 Temmuz**'da, Devlet içinde *paralel bir devlet* olarak örgütlenmesine göz yumulan ya da yardım edilen şeriatçı ve Cumhuriyet'e ezelden beri karşı bir *siyasal İslamcı cemaatın* Ordu içinde yuvalanmış *cuntasının*, ulusal egemenliği, Anayasa'yı, parlamenter demokrasiyi ve yurttaşların yaşam hakkını hiçe sayan korkunç bir **Darbe Girişimi** yaşadık.

Yukarıda sayılan temel sorunların oluşmasında ve ağırlaşmasında en önemli neden, dinsel dogmaları ve safsataları gerek devlet işlerinde, gerek toplumsal yaşamın her alanında egemen kılma çabalarıdır; devlet yönetiminde, siyasette, adalette, dış politikada, eğitimde, sağlıkta, ekonomi ve maliyede, bireylerin özel yaşamında, dinsel referanslarla iş görmektir; laiklikten uzaklaşmak ve şeriatın özünü oluşturan dinsel dogmalara dayalı bir devlet ve toplum düzenine özenmek ve toplumu o yönde koşullandırmaktır. Kısacası, Birinci Bölüm'de tek tek saydığımız laiklik ilkesinin gereklerini bir yana bırakmaktır.

Bu sorunların topyekun ve hemen çözümünün kuşkusuz sihirli bir formülü yok. Ama çözüm yoluna açılacak kapının ilk anahtarı, bilime ve özgür insan aklına dayanan kurumları ve kuralları olanaklı kılan laiklik ilkesidir.

ÇÜNKÜ;

- **Laiklik olmadan** ulusal iradede ve ulusal egemenlikten söz edilemez; çünkü, şeriata göre egemenlik ulusa değil, Allah'a aittir; O'nun iradesi ise Kutsal Kitap'ta, Peygamber'in hadislerinde ve din adamlarının alacağı kararlarda, yani fetvalardadır. O durumda yurttaşlara

söyleyecek söz, alınacak karar kalmaz.

- **Laiklik olmadan** demokrasi yaşatılamaz, hak ve özgürlükler korunamaz, çok seslilik ve ülke yönetimine katılım sağlanamaz; çünkü, şeriat çoğunluğun benimsediği din ve mezhebin “doğruları” dışındaki her türlü düşünce ve inancı sapıklık ve dinden çıkma sayar.
- **Laiklik olmadan** barışçı dış politika izlenemez; çünkü şeriat, İslam dinini şu ya da bu yöntemle, gerektiğinde şiddet yoluyla, başka insan gruplarına yayma anlamına gelen *cihadı* emreder. İslam’ın benimsenmediği ülkeler *darü’l-harp* (cihad ilkesi uyarınca sürekli savaş hali içinde olunacak gayrimüslim ülkeler) sayılır.
- **Laiklik olmadan** bilimsel eğitim yapılamaz; çünkü, şeriatla bilimsel bilgi, araştırmaya dayalı bulgu ve nesnel yasalar değil, Tanrı buyruğundan ibaret kesin ve değişmez dinsel dogmalar esastır.
- **Laiklik olmadan** yurttaşların özgür kabulüne dayalı ortak bilinç ve birlik duygusu ile toplumsal dayanışma kültürü gelişemez, ölür; çünkü, her konuda esas alınan dinsel ilke ve ölçütler, yaşamın durdurulamaz değişimi karşısında kaçınılmaz biçimde kişi, grup ve ülke çıkarlarına göre farklılaşmaya adaydır. İnsanların zihninde kutsallık zırhı içinde donacak olan bu farklılıklar ise, kendi dışındaki her şeyi ötekileştirmeye, her grubu yabancılaştırmaya ve sonuçta insanları bölmeye, kendileri de yozlaşmaya yazgılıdır. Gerek 5.500 yıllık yazılı tarihin ortaya koyduğu insanlık pratiği, gerek günümüzde sayısı 4.500’ü bulan ve her biri kendi içinde onlarca mezhebe, kiliseye, tarikata vs. bölünmüş bir dinsel inanç yelpazesi sunan dünya gerçekliği, bunu apaçık göstermektedir. Belli bir konuda akla ve bilime dayalı hiçbir düşünsel ayrılık bu denli çok ve uzun ömürlü değildir; tersine bilim, ele aldığı her sorunsalın sırrını geçerli bilimsel yöntemlerle çözerek ve böylece evrensel düzeyde düşünsel birliğe ulaşarak ilerlemesini sürdürür.
- **Laiklik olmadan** kadın erkek eşitliği sağlanamaz; çünkü, şeriat açısından böyle bir eşitlik zaten yoktur.
- **Laiklik olmadan** kalkınma, gelişme ve gönenc olmaz; çünkü, kalkınmanın biricik yolu her türlü bilim dalında gelişmek, ileri teknoloji üretmek, emeği çağdaş sosyal hak ve özgürlüklere sahip kılmak, özgür düşünceli ve yaratıcı kuşaklar yetiştirmek, diğer ülkelerle barış ve iyi ilişki içinde bulunmaktır, ki bunlar şeriatçı bir devlette ve toplumda asla sağlanamaz.
- **Laiklik olmadan** sanat ve edebiyat olmaz, olan gelişemez, gelişen budanır; çünkü, örneğin

şeriata göre resim ve heykel gibi bazı sanat dalları zaten yasaktır, diğerleri ise dinsel kural ve geleneklerin çerçevesini aşamaz.

- **Laiklik olmadan** düşünce, din ve inanç özgürlüğü olamaz: çünkü, kutsal sayılan kabullerin başka inanç sahiplerince sorgulanması, eleştirilmesi ve yanlışlanması, bedeli düşmanlık ve ölüm olan bir tarihe sahiptir.

(*) *Şeriye ve Evkaf Vekaleti*, 1 Kasım 1922’de Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla ve saltanat ile birlikte kaldırılan şeyhülislamlığın yerine kurulmuştu. Hilafet yerinde duruyorken şeyhülislamlığın kaldırılmasının özel bir nedeni daha vardı. O da, İstanbul hükümetinin emrindeki şeyhülislamlığın, başta Mustafa Kemal olmak üzere Kurtuluş Savaşı’nı başlatmak için Ankara’da TBMM’ni toplamaya çalışan öncü kadronun öldürülmesinin her Müslümanın dini görevi olduğuna dair fetva çıkarmış olması ve yurt genelinde halkı bu yöndeki fetvalarla ulusal kurtuluşçu harekete karşı kışkırtmaya devam etmesidir. Dinsel otorite olarak şeyhülislamlığın fetvaları, Anadolu’da Kurtuluş Savaşı’na karşı halkı bazı yerlerde ayaklandırmakta etkili oldu. Nitekim 1919-1923 arasında 30 iç ayaklanma olmuştur ve bunların çoğu şeriatçıdır.

Kaynakça:

- (1) Ahmet TAŞAĞIL, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Türk Tarih Kurumu (TTK) yayını, Ankara, 2013 (2. Baskı). sy. V-VIII.
- (2) Ahmet Yaşar OCAK, *Türkler, Türkiye ve İslam – Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006 (7. Baskı), sy. 29-32.
- (3) Ahmet Yaşar OCAK, a.g.e., sy. 166.
- (4) Bu konuda şu kitaplara bakılabilir: Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ, *Celali İsyanları, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*; William J. GRISWOLD, *Anadolu’da Büyük İsyan*; Saim SAVAŞ, XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik; Cahit KAYRA, *Osmanlı’da Fetvalar ve Günlük Yaşam*.
- (5) Prof. Dr. Halil İNALCIK, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet* (Halil İnalcık Seçme Eserleri IX), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Haziran 2016 (Birinci Baskı), sy. 8.
- (6) Colin IMBER, *Şeriattan Kanuna -Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Eylül 2004, sy. 30.
- (7) Niyazi BERKES, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973 (Birinci Baskı), sy. 154.

Evrimleşen Beyin I: Evrimsel Sinirbilim ve Beyin

Işın ALTINKAYA

Wallace Russel, insan zekâsının yalnızca kutsal yaratılışla açıklanabileceğine inanıyordu. Bir nörofizyolog olan Sir John Carew Emlles, insan bilincinin “doğaüstü tinsel yaratılış” sonucu ortaya çıktığını öne sürmüştü. Beynin, bilincin, dilin, zekânın ve daha nicesinin evrimsel süreçler sonucunda oluştuğu bugün sinirbilim (nörobilim) tarafından ispatlanmış olsa da, günümüzde bunların yalnızca kutsal yaratılışla açıklanabileceğini hala savunanlar bulunmaktadır.

Ateist Dergi Evrim Köşesi, bu sayıdan itibaren hem hayatınızı değiştirebilecek hem de yaşama, kararlarınıza, etiğe, hukuka ve özgürlüğe dair birçok yeni sorgulamalar yapmanıza sebep olabilecek bir yazı dizisiyle karşınızda olacak. Yazı dizisinin planı şu şekilde: **“Evrimleşen Beyin I: Evrimsel Sinirbilim ve Beyin”**, beyin ve sinirbilim hakkında temel soruları ele alacağım ve evrimsel sinirbilime giriş yapacağım bir yazı olacak. Önümüzdeki sayıda yer alacak olan **“Evrimleşen Beyin II: İlkel Tepki Mekanizmalarından İlkel Nöronlara Yolculuk”** ise tepki mekanizmalarının evriminden başlayarak ilk ilkel nöronlara doğru yol alacağımız, atalarımızda zekânın ve bilincin izlerini arayacağımız bir yazı olacak. Yazı dizisi ilerledikçe, gitgide daha karmaşık yapılarla sahip canlılarda sinir hücrelerinin -yani nöronların,- sinir sisteminin ve beynin evrimini ele alacağımız yolculuğumuz, insansı maymunlarda beyin evrimiyle devam edecek, *Homo sapiens* beynine ulaşmamızla da tamamlanacak.

Uyarı: Yukarıda belirttiğim gibi, bu yazı dizisinde beynin evrimini ilk ilkel tepki mekanizmalarından insan beynine uzanan bir yolculuk olarak ele alacağız. Fakat burada belirtmek istediğim önemli bir nokta var: evrim bilinçsiz ve doğal bir süreçtir. İnsan türü olan *Homo sapiens*, evrimin ulaşmayı amaçladığı son nokta

değildir. Dolayısıyla insan beyni, beyin evriminin ulaştığı son nokta ya da ulaşmayı amaçladığı bir nokta değildir. Evrimsel süreci, onun yalnızca bir kısmını seçerek ele alan; onu dar bir perspektiften sonuç odaklı gibi gösteren bizleriz. Ben de bu yazı dizisinde beynin geniş evrimsel ağacına dar bir perspektiften *Homo sapiens* sonucu odaklı bakarak konuyu ele alacağım. Bunu yaparken insan ile başka canlıların sinir sistemlerinin karşılaştırılması anlamına gelen **karşılaştırmalı nöroanatomi**yi de es geçmeyeceğim; beyinlerimizle başka canlıların beyinlerini karşılaştıran çalışmaları da ele alarak, beynimizin diğer canlılarınkinden gerçekten üstün olup olmadığını sorgulayacağım.

- **Evrimsel Sinirbilim (Evolutionary Neuroscience):** Sinir sisteminin evrimini inceleyen, multidisipliner bir araştırma alanıdır. Sinir sisteminin yapı ve fonksiyonlarının doğal tarihini ve evrimini inceler. Bir bakıma, evrimsel biyoloji ile sinirbilimin kesişim noktasıdır, diyebiliriz. Yazı dizisinde bahsedeceğim konular, bu araştırma alanının kapsamına giriyor.
- **Paleonöroloji (Paleoneurology):** Beynin, zaman içerisinde geçirdiği anatomik ve bilişsel değişimleri inceleyen araştırma alanıdır.

“Beyin” dediğimiz şey, aslında nedir?

“Beyin” sözcüğünün ilk tanımlarından birisi, Samuel Johnson tarafından 1755’te yapılmıştır:

“Beyin, kafada bulunan, hislerin ve duyguların oluştuğu damarlar ve organlar toplamıdır.”

Beyin olarak adlandırdığımız şeyin aslında ne olduğunu tam olarak tanımlamak için, hangi tür canlının beynini kastettiğimizi açıklığa kavuşturmamız gerekir. Bunun yanı sıra, tanımı neye göre yapacağımızı da seçmemiz gerekir: Yapı, fonksiyon, gelişimsel biyoloji; bu üçünün toplamı ya da hiçbiri.

Şaşılmayacak bir şekilde, beyin dediğimizde insanların aklına ilk gelen, insan beyni olmaktadır. Beyin; insan vücudunun kafa kısmında bulunan, saniyede 10 katrilyon işlem yapabilen, 100 trilyon sinir hücresi (nöron) bağlantısına (sinaps) ve 86 milyar sinir hücresine sahip, 25 Watt enerji tüketen ve bu özellikleriyle vücudun en masraflı ve en karmaşık organı sıfatını hak eden bir sinir sistemi organıdır.

Beyin fosilleşir mi? Fosillere bakarak beyin hakkında neler söyleyebiliriz?

Geçmişte yaşamış canlıların beyinleri hakkındaki bilgilerimizi çoğunlukla kafatası fosillerinden yaptığımız çıkarımlar sonucu elde etmekteyiz. Kafatası fosilleri, zamana karşı bütünlüğünü korumakta zorluk çeker ve araştırmacıların eline geçtiğinde çoğunlukla parçalanmış halde olur.

Bazı parçalarının eksik olması da sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bilim insanları öncelikle parçaları doğru bir şekilde birleştirmeye ve eksiklerini tamamlamaya çalışırlar. Ardından kafa içi kalıp elde edilir. 3 boyutlu geometrik

analizlerle kafatasının ve beyin sanal görüntüleri oluşturulur. Beyin ağırlığı ve hacmi, bilgisayarlarda oluşturulan bu modeller yardımıyla hesaplanır. Kafatası içerisindeki boşluk ise nadiren doğal olarak fosilleşir. Beyin dokusunun içerisine dolan mineraller, beyin dış yüzeyinin adeta bir kalıbını çıkartır. Bu şekilde oluşan fosil, beyin kabuğunu, etrafındaki zarları ve damar yapılarını detaylı bir şekilde gösterebilir. Bu doğal kalıplaşmanın olmadığı durumlarda ise, silikon lateks kullanılan yapay bir yöntemle kafa içi kalıplaşması sağlanabilir. Büyük beyinlerde sıkıca yapılanmış beyin kıvrımları, beyin dıştan saran zarlardan biri olan *duramater*'in (sert zar) daha kalın ve daha az esnek bir hal almasına neden olur; bu nedenle iç kafatasındaki izlerden beyin

kıvrımına dair verileri elde etmek zorlaşır. Kafatası fosillerinin genellikle eksik bulunması, birçok farklı yorumun yapılmasına sebebiyet verebilir.

“Beynim ağrıyor, beynim acıyor doktor.”

Günlük hayatta sıklıkla karşılaştığımız, belki de bizim bile kullandığımız bu sözler aslında temel bir sinirbilimsel hata içermektedir. İlk bakışta, *beynin sinir hücrelerinden oluşması nedeniyle acı hissedebileceği* düşüncesi doğru gelse de, acı hissini acı reseptörleri toplar; beyin sadece yorumlar. Beyinde hiçbir acı reseptörü bulunmadığı için beynimiz hiçbir acı duymaz. Bu sayede beyin ameliyatlarının hasta uyutulmadan yapılması mümkün olmuştur. Migren ve baş ağrısının kaynağı beyin değildir. Baş veya beyin ağrısı diye tanımladığımız ağrılar, genellikle beyin organının etrafında bulunan dokularda, kan damarlarında, dışındaki sinir ve kaslardaki ağrılardır. Kimi zaman bu damarlarda oluşan hasarlar ve kasların kasılması gibi durumlar, baş ağrısına sebep olabilir. Fakat yine de hiçbir baş ağrısı, duyuşsal kaynağını beyinden almaz; beyindeki sinir hücreleri tarafından *acı* olarak yorumlanır. Yani sinirbilim, beyne saplanan bir bıçağın, beyindeki damarlara zarar vermediği sürece kişiye hiçbir acı vermeyeceğinin garantisini bize verebilir.

Peki neden böyle? “Neden?” sorusu embriyoloji açısından kolaylıkla cevaplanabilir, fakat evrimsel açıdan henüz kesin olarak yanıtlanabilmiş değildir.

Embriyoloji: Acı reseptörleri, bütün çevresel sinirlerin kaynak aldığı *nöral krest* denilen bir embriyonal yapıdan gelişmiştir. Bunun aksine, merkezi sinir sistemi başka bir yapı olan *nöral tüpten* köken almaktadır. Kafada, nöral krestten köken alan hücreler nöral tüp kapanmadan önce dışarıya göç etmiştir; böylece beyinde acı reseptörlerinin gelişebileceği hiçbir beyin öncü dokusu kalmamış olur.

Evrimsel: Evrimsel açıdan bakarsak, üç acı reseptörü tipinden hiçbirinin beyinde bulunması fazla mantıklı gelmemektedir. Mekanik, termal ve kimyasal sensörler, acıyı oluşturan neden beynin aşırı hassas yapısında büyük bir hasar oluşturmada önce bireyi uyaramayacaklardır. Böylece, aşırı hassas olan beyin yapısının başka nöronlar tarafından da rahatsız edilmemesi, bireyin avantajına olacaktır. Bu, evrimsel bir varsayımdır, bir öngörüdür, kesin olarak kanıtlanmamıştır.

“Beynimizin yalnızca çok küçük bir kısmını kullanırız.”

Lucy filminde, Morgan Freeman isimli aktör, topluluğa karşı “Normal bir insan beyninin yalnızca %10’unu kullanır.” şeklinde bir cümle kurmuştu. “Tamamını kullanabilseydiniz olabilecekleri hayal edin!” Film hakkındaki düşüncelerimi en iyi anlatan şey ise, Evrim Ağacı’nın filmle ilgili attığı şu ironik başlık olmuştu:

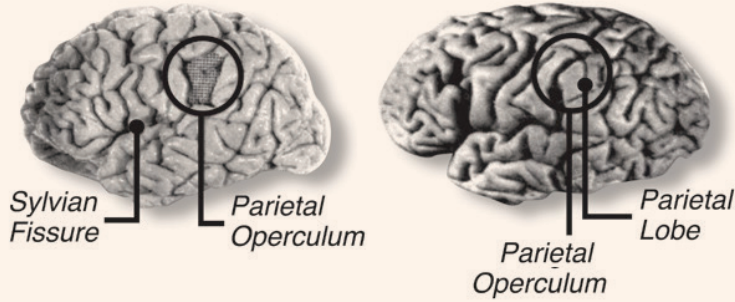
“Beyninin Muhtemelen En Fazla Yüzde 10’unu Kullananların Çektiği Film: Lucy”.

Scarlett Johansson’ı izlemek için bile katlanılabilir bir film olmamasının nedeni, özellikle sinirbilimle ilgilenenleri çok rahatsız eden, çok bariz bir bilimsel hata içermesi. Bu sözün muhtemelen daha önce çevrenizde duymuşsunuzdur ya da duyacaksınız: “Beynimizin yalnızca çok küçük bir kısmını kullanırız.”

Bu iddianın yanlış olmasının nedenlerinden yalnızca bir tanesine; evrimsel biyolojiyle uyumsuzluğuna değineceğim. Evrimsel biyolojide “**evrim ekonomisi**” olarak da bilinen **trade-off (takas) ilkesi** gereği, bir organ artık hiçbir işe yaramıyorsa ya körelir ya da yeni bir işlev kazanır. Eğer, vücudumuzun yalnızca %2 civarında bir kısmını kaplarken, tüm vücudumuzdaki toplam enerjinin yaklaşık %25’ini tüketen beyin organının %90’ını gerçekten de *kullanmıyor olsaydık*, bu büyük bir enerji ve alan kaybına; dolayısıyla da canlı için büyük bir dezavantaja neden olurdu. Bu dezavantaja sahip bireylerin popülasyonda bu kadar uzun süre varlığını sürdürmesi de, bir doğa gerçeği olan evrimle ve dolayısıyla doğanın kendisiyle çelişirdi.

ORTALAMA BİR BEYİN

EINSTEIN’IN BEYİNİ

Einstein’ı ortalama bir insandan daha zeki yapan şey neydi?

18 Nisan 1955 tarihinde ünlü bilim insanı Albert Einstein hayata gözlerini yumdu. Otopsi sırasında Princeton Hastanesi’nden Thomas Stoltz Harvey, ailesinin izini dışında bir işlem yaptı; geleceğin sinirbiliminin, Einstein’ı ortalama bir insandan daha zeki yapan şeyin ne olduğunu bulabileceğini umarak, beyinini *nekropsi*

(bir cesedin araştırma amacıyla parçalara ayrılması) işlemiyle aldı ve %10 formalin enjekte ederek dondurdu. Beyninin fotoğrafları farklı açılardan yüzlerce kez çekildi. Yapılan incelemeler sonucu hiçbir nörolojik bozukluk tespit edilemedi. Ardından beyin, her biri 10 cm³’ten oluşan 240 parçaya bölündü. Farklı bilim insanlarının defalarca yaptığı araştırmaların hepsi aynı sonuçları verdi. O dönemlerde ortalama beyin ağırlığı 1400 gram olmasına karşın, Einstein’ın beyin yalnızca 1230 gram idi. Beyninin *arka pariyetal lobunda* fazladan bir kıvrım vardı. Buna karşılık Einstein’ın beyinde *Sylvian fissürü* daha az gelişmiş, *pariyetal operkulum* hiç gelişmemişti. Beyninin neden sonuç ilişkileri kurma yeteneğini daha ileri götürmüş olabileceği düşünülen bir özelliği daha vardı: *Frontal korteks*’i ortalamadan biraz daha büyüktü. Beyninin sol tarafındaki *pariyetal bölgedeki* büyümenin ise, Einstein’ın matematiksel düşünmesini ve uzay-zaman algısını geliştirmiş olabileceği düşünülmektedir.

Bu yazıda birkaç yanlış anlaşılmayı ve yanlış bilgiyi yorumlayarak sinirbilimin gizemli dünyasına adım atmış olduk. Sonraki sayıda, beyin evrimi yolculuğuna

başlamak üzere.

Kaynaklar ve İleri Okuma:

1. Sadava, D., Hillis, D., Heller, H., Berenbaum, M., Gündüz, E., & Türkan, I. (2014). *Yaşam*. Ankara: Palme.
2. Garland, T. & Rose, M. (2009). *Experimental evolution*. Berkeley: University of California Press.
3. Pagan, O. *The first brain*.
4. *Yaşamın Temel Kuralları*, Cilt-I Kısım-II, Ali Demirsoy.
5. *Kalıtım ve Evrim*, Ali Demirsoy.
6. Lewin, R. (1993). *The Origin of Modern Humans*. New York: Scientific American Library.
7. Freeman, S., Herron, J., & Çıplak, B. (2009). *Evrimsel Analiz*. Ankara: Palme Yayıncılık.
8. Campbell, N., Reece, J., Gündüz, E., Türkan, I., Urry, L., & Cain, M. et al. *Biyoloji*.
9. Popular Science: 10 Brain Myths Busted (<http://www.popsoci.com/10-brain-myths-busted>)
10. <http://www.evrimagaci.org/fotograf/65/3122>
11. <http://www.evrimagaci.org/fotograf/56/1277>
12. http://psychology.wikia.com/wiki/Sylvian_fissure
13. <http://tanrivarmi.blogspot.com.tr/2010/09/paleonoroloji-beynin-evrimi.html>

JOHN S. ALLEN
**BEYNİN
YAŞAMLARI**

“Pinker’da okuduğumu birçok beyin panzehiri olacak.”
-Tyler Cowen, MarginalRevolution.com

İnsan Beyninin ve Zihninin Evrimi

ALFA

AYIN EVRİM KİTABI ÖNERİSİ

BEYNİN YAŞAMLARI – JOHN S. ALLEN

Yine Alfa Bilim, yine harika bir kitap! Beyin, zihin ve bunların evrimi üzerine bilgi edinmek isteyenlerin mutlaka okuması gerektiğini düşünüyorum.

« John S. Allen’ın anlatmak istediği öykü, su, yağ ve proteinden oluşan bu 1,3 kilogramlık organın, bir memeli türünü bugün yeryüzünde baskın olan hayvana nasıl dönüştürdüğü. »

Evanjelik Akımlar

Emre YORGANCIGİL

“Evan gelion” kelimesi, Yunanca iyi haber anlamına gelir. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna’nın derlediği dört temel İncil’in her birine Evanjel denmektedir. Evanjelizm akımının varoluş amacı, İncil ve İsa’nın mesajını vaaz etmek, insanları “ilahi gücün tanıklığına” çağırmaktır.

18. yy’da İngiltere ve Kuzey Amerika’nın İngiliz yönetimi altındaki topraklarında ortaya çıkan Evanjelik akımlar, Hristiyanlığın Protestan öğretisini İncil’i temel alan biçimde yaymaya çalışmıştır. ABD’nin güçlenmesine paralel olarak büyüyüp gelişen Evanjelikler, Ronald Reagan’ın ABD başkanı olduğu 1980’li yıllardan itibaren siyasi güç de elde etmeye başladılar. George Bush’un başkanlık döneminde dinsel mesajlar vermesi, Evanjelik akımları cesaretlendirdi. 11 Eylül Saldırıları’nın yarattığı korku atmosferi, Evanjelikler’in kıyamet vaazlarının yayılmasını da hızlandırdı.

Bugün ABD nüfusunun yaklaşık %25’i, kendini Evanjelik olarak tanımlamaktadır. Aşırı muhafazakâr Evanjelikler, yoğun biçimde dinsel faaliyetlerde bulunmaktadır, bu yüzden Evanjelikler’in Amerikan toplumu üzerindeki etkileri oldukça yüksektir. ABD’nin güney eyaletlerini kapsayan muhafazakâr “İncil Kuşağı”, Evanjelikler’in en etkin olduğu bölgedir.

Dergi, gazete, radyo-televizyon programları ve internet gibi kitle iletişim araçlarını etkin olarak kullanan Evanjelik akımlar, ulaşabildikleri her kanal üzerinden dinsel propaganda yapmaktadır. Evanjelikler’in vaazları çoğunlukla ılımlı Hristiyanlar tarafından bile aşırı bulunmaktadır. İncil’den köken alan mesaj ve buyrukları 21. yy’da uygulamaya çalışan Evanjelikler’in çabaları, ABD’nin toplumsal yapısı için gerici bir tehdit unsuru haline gelmektedir.

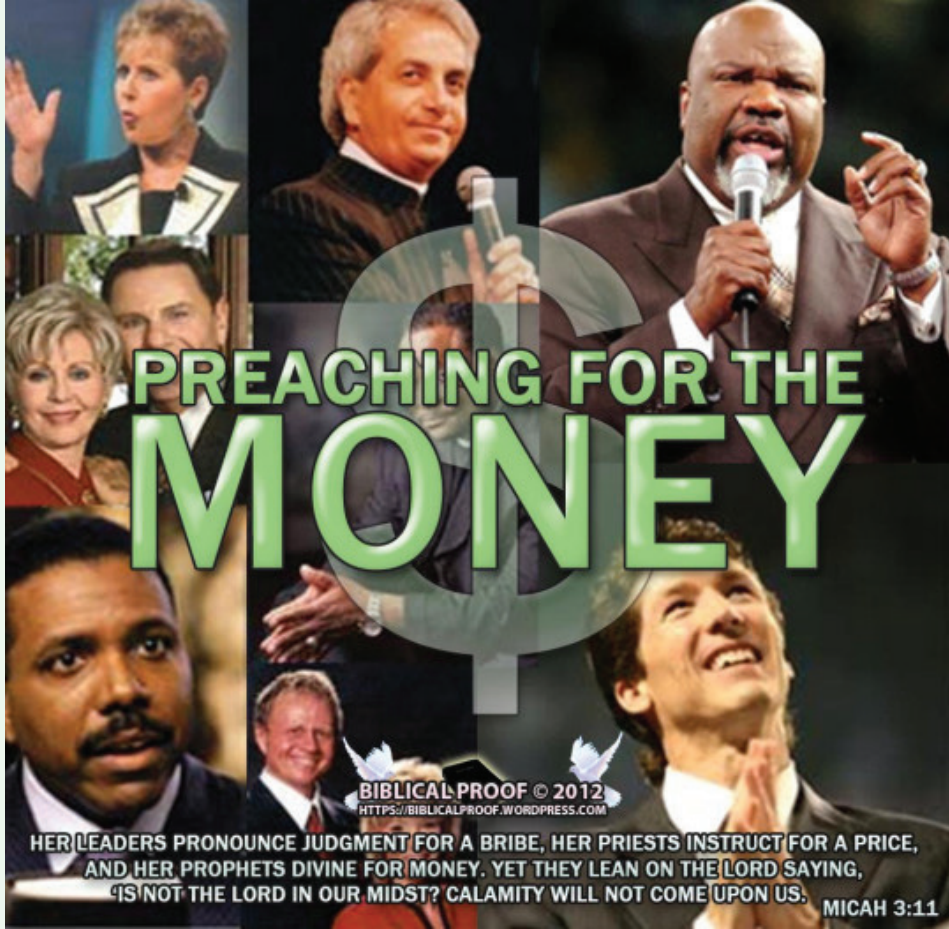

Evanjelik Akımların Toplumsal Etkileri

- 2011 itibariyle, ABD’de İncil, dini yayınlar, dini film ve belgeseller, Hristiyanlık temalı hediyelik eşyalar gibi dinsel ürünlerin toplam satışı 4.5 milyar dolara ulaşmaktaydı. Ürün satışları ve bireysel bağışlar sayesinde Evanjelikler, maddi olarak güçlü hale geliyor. Evanjelik yaratılışçılar, geçtiğimiz günlerde Kentucky eyaletinde 100 milyon dolara Nuh’un gemisinin tartışmalı bir kopyasını inşa ettiler.
- Evanjelik akımlar, aile ve cinsellik konularında oldukça muhafazakârdırlar. Evlilik dışı cinsel ilişkiyi engellemek için çalışmalar yaparlar. Gençlere yoğun olarak bekâret eğitimleri verilir, kız ve erkeklere evlilikten önce ilişkiye girmeyeceklerine dair “taahhüt kartları” imzalatılır. Şaşırtıcı olmayacağı üzere, Evanjelikler, kürtaja her koşulda karşıdır. LGBTİ bireyleri hiçbir şekilde kucaklamayan Evanjelikler, vaazlarında LGBTİ bireylerin haklarını da göz ardı etmektedir. Bazı radikal Evanjelikler, LGBTİ bireylerin toplumsal olarak dışlanmasını savunmakta, hatta zaman zaman bireylere yönelik aşağılama ve fiziksel saldırılarda bulunmaktadır.
- Evanjelik akımların kontrolündeki TV

kanalları, radyo istasyonları ve internet yayınlarının toplam büyüklüğünün; ABD medya pazarının %5-10'u arasına ulaştığı tahmin edilmektedir. Evanjelik akımlar; çizgi filmler, çocuk programları, müzik grupları, dergiler, belgeseller ve sinema filmleri gibi çok çeşitli araçlarla dinsel mesajlarını iletirler. Evanjelik yapımlar, sanatsal ve kurgusal açıdan kalitesiz bulunmakta ve kendi takipçileri haricinde beğenilmemektedir. Ancak Wal-Mart gibi yaygın süpermarket zincirleri, dinsel yayınlara yer açmaya başlamıştır.

Evanjelik akımların ABD'deki büyüyen gelişme süreçlerini incelediğimiz zaman, ülkemizdeki dinselleşme süreçlerinin gelişimiyle büyük benzerliklere rastlarız. 21.YY'da dünyayla entegre olan Türkiye, bu konuda da dış etkilere fazlasıyla açıktır. Ülkemizdeki evrim ve bilim karşıtı yaratılışçı söylemler, Evanjeliklerin yazdığı kitaplara dayanmaktadır.

“Onun reisleri rüşvetle hükmediyorlar ve kâhinleri ücretle öğretiyorlar ve peygamberleri gümüş için falcılık ediyorlar; bununla beraber onlar: RAB aramızda değil mi? üzerimize kötülük gelmez, diye RABBE dayanıyorlar.”

Kaynakça-İleri Okumalar

- Evanjelizm, Medya ve Muhafazakarlık, Salyangoz Yayınları, 2006
- http://www.nytimes.com/2007/10/28/magazine/28Evangelicals-t.html?pagewanted=6&_r=0
- <http://www.businesswire.com/news/home/20071108005050/en/Learn-Evangelical-Christians-U.S.-Lifestyle-Demographic-Marketing>
- <http://www.lacivertdergi.com/dosya/2015/07/06/makbul-vatandas-yaratma-projesi-evanjelizm>

Bilimkurgu Tarihi

Emre İNANIR

Bilim-kurgu tarihi de tanımı kadar son derece zor bir konu. Zira, karşımıza en başta şu soru çıkıyor: Nereden başlamalıyız?

Bilindiği üzere fantastik edebiyatın (Speculative Fiction) bir kolu olan bilim-kurguyu sadece kendi geçmişinden başlayarak ele almayı çok doğru bulmuyorum. Bu aynı zamanda da bilim-kurgunun öncüllerini ve ait olduğu fantastik edebiyatı yok saymak demek bana kalırsa. Fakat en başta sorduğumuz soruya geliyoruz bu kez: Nereden başlamalıyız? Zira, neredeyse insanlık kadar eski bir edebiyat türü söz konusu.

Bu konuda ortak bir görüş olmamasına karşın, yazının icat edilmesinin hemen ardından yaratılan Sümerlerin ünlü Gılgamış Destanı (MÖ. 2150-2000) fantastik edebiyatın ilk yazılı örneği olduğu söylenebilir. Ölümsüzlük arayışını konu eden bu destan ya da küresel felaketi ele alan Nuh Tufanı efsanesi bile kısmen bilim-kurgusal unsurlar içermektedir. Günümüzde fantastik edebiyatın içinde bulunan ve mitoloji olarak da bilinen o dönemin doğaüstü durumlarını açıklamaya çalışan tüm inançların, içerdiği bilim-kurgusal öğelerle bu türün ilk örnekleri olduğu söylenebilir. Bu konuda en bilinenlerinden biri, antik Yunan tanrıları, mitolojisi ve efsaneleridir. Yeri gelmişken ülkemizde pek de bilindiği söylenemeyen Yunan mitolojisinden bir destanı ya da fantastik edebiyat örneğinden kısaca söz etmek istiyorum.

Altın Post, Yunan mitolojisinde zenginliği ve iktidarı sembolize eden postun adıdır. Argonotlar bu postu ele geçirmek için Kolkhis ülkesine gitmişler (günümüzde Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki bir bölgesi) ve uzun bir mücadele sonucunda postu almayı başarmışlardır. Jason (Yason veya İason olarak da bilinir) bu postu arayan Argonatların önderidir.

Daha sonraki dönemde de bugün gerçek olduğu düşünülerek inanılan İslam, Hristiyanlık, Musevilik gibi dinler ve onların yazılı eserleriyle

fantastik edebiyat ilerleme kaydetmiştir.

Bilimsel dayanaktan yoksun olan bir üretim, görünürde bilim-kurguyu çağırırsa bile türün çağdaş kalıplarını tam olarak içermediği için fantastik olarak değerlendirilmeye mahkumdur. Bu yaklaşım bize, bilim-kurgu ile fantastiğin farkını net olarak ortaya koyabilme imkanı vermektedir.

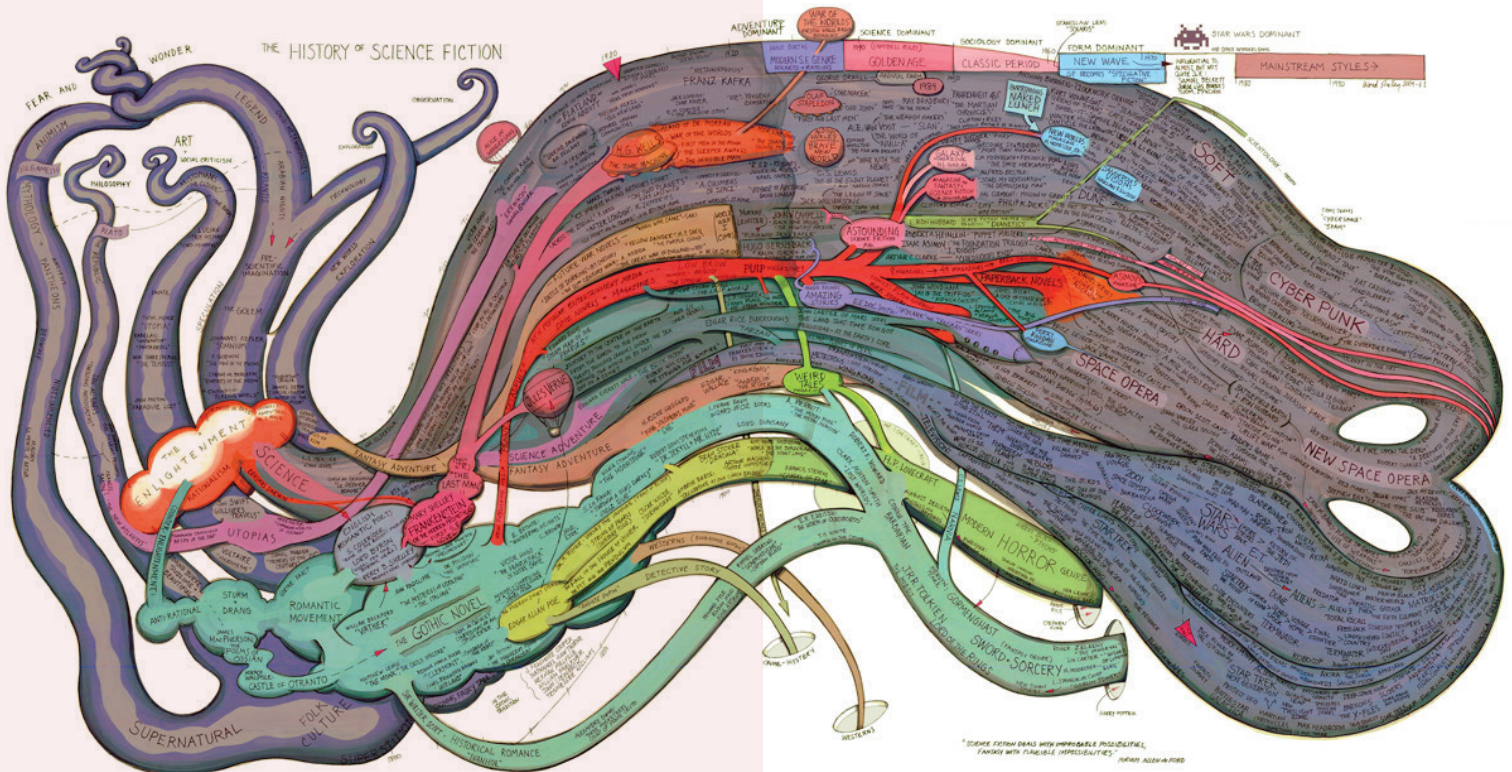
Ancak mitolojilerden arınmış bir bilim-kurgu tarihi ortaya koymak istediğimizde, karşımıza çıkan ilk isim MS. 2. yy'da yaşayan Samsatlı Lukianos olmaktadır. Batı'da daha çok Lucian adıyla bilinen yazar, Dünya ötesi bir yolculuğu konu edinen ilk edebiyatçı olarak tarihe geçmiştir. Lukianos'un kaleme aldığı öyküler, Nurullah Ataç'ın çevirisiyle Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından dilimize de kazandırılmıştır. Yazarın özellikle "Gerçek bir öykü" (True Story) adlı çalışması, aynı zamanda "Dünyanın ilk erken bilim-kurgu öyküsü" olarak da bilinmektedir. Öyküde Lucian ve arkadaşları, bir tekneyle Herkül Sutunları'nın (Cebelitarık) batısındaki denizlere (Atlas Okyanusu) açılmayı başarırlar. Bu noktada belirtmek gerekir ki; Lucian'ın zamanında Cebelitarık'ın ötesi keşfedilmemiş gizemli bir diyar olarak bilinmekteydi. Tekne bu gizemli su diyarında yol alırken, ansızın bir fırtına kopar. Dalgalar, fırtınanın da şiddetiyle gemiyi gökyüzüne fırlatır. Yelkenleri rüzgarda yalazlanan tekneyle birlikte yedi gün yedi gece göklerde çaresiz gezinirler ve sonunda gökyüzünde pırıl pırıl parlayan bir adaya ulaşırlar. Bu ada Ay'dan başkası değildir. Ayrıca bu öykü

bizlere, Eski Yunanlılar'ın Dünya ile Ay arasında bir hava akımı olduğuna ve Ay'da solunabilecek bir atmosfer bulunduğuna inandıklarını da göstermektedir. Öykünün ilerleyen bölümlerinde Lukianos ve arkadaşları, Aylılar ile Güneşlilerin savaşlarına tanıklık eder, başka dünyalarda yaşayanların öykülerini dinler ve sonrasında da yeryüzüne geri dönerler. Lukianos'un bu öyküyü, Heredotos ve Homeros gibi bir takım yazarlarla alay etmek için kaleme aldığı sanılmaktadır. Her ne amaçla yazılmış olursa olsun, Lukianos bu öyküsüyle ilk kayda değer "erken bilim-kurgu" eserini üretmeyi başarmıştır. Lukianos'la ilgili şu küçük bilgiyi de vermek gerek: Kendisi Samsatlıdır. Eski adıyla Samasota kenti, adını büyük ölçüde korumayı başararak günümüze kadar gelmiştir. Samsat bugün, Adıyaman iline bağlı bir ilçedir. Öte yandan Lukianos'un ana dilinin Süryanice olduğunu; ama öykülerini Yunanca yazdığını ve bir dönem Roma'da da yaşadığını biliyoruz.

17. yy'a geldiğimizde de kurgusal edebiyat coğrafi keşifler ve bilimsel ilerlemelere ayak uydurarak mesafe kat etti. Özellikle Kopernik ve Galileo'nun başlamasına öncülük ettiği Aydınlanma Çağı ve çağdaki bilimsel patlama sayesinde modern bilim-kurgunun da yavaştan temelleri atılmaya başlanmıştır.

Lukianos'dan yüzyıllar sonra sahneye çıkan kişi ise ünlü astronom Johannes Kepler'dir. Kepler'in 1608'de kaleme aldığı Somnium, önde gelen edebiyat tarihçileri tarafından "ilk çağdaş bilim-kurgu yapıtı" olarak kabul edilmektedir.

Lukianos'dan yüzyıllar sonra sahneye çıkan kişi ise ünlü astronom Johannes Kepler'dir. Kepler'in 1608'de kaleme aldığı Somnium, önde gelen edebiyat tarihçileri tarafından "ilk çağdaş bilim-kurgu yapıtı" olarak kabul edilmektedir. Isaac Asimov ve Carl Sagan gibi önemli isimler de Somnium'un ilk çağdaş bilim-kurgu yapıtı olduğu konusunda edebiyat tarihçileri ile hemfikirdir. Somnium'un ilk çağdaş bilim-kurgu yapıtı olarak değerlendirilmesinin nedeniyse, Kepler'in bir bilim insanı olması dolayısıyla işlediği öyküyü, bilimsel bir perspektif ve kaygıyla ele almış olmasıdır. Dünya'dan Ay'a yapılan bir yolculuğu ve oradan Dünya'nın deviminin nasıl görüldüğünü anlatan bu yapıt, çağdaş bilim-kurgunun neredeyse tüm evrensel kalıplarını taşımaktadır. "Neredeyse" diyoruz çünkü, söz

anlatılan Laputa Ülkesi, atom enerjisiyle Dünya yörüngesinde dolanan bir uyduyu andırmaktadır. Bilim-kurgunun kökenine ve evrimine yaptığımız bu yolculukta ütopyalardan da bahsetmek durumundayız. Özellikle Thomas More'un "Ütopya"sı ile, Bacon'un "Yeni Atlantis"ini anmak gerekir.

Ünlü İngiliz Şair Percy Bysshe Shelley'nin eşi Mary Shelley'nin ilk kez 1818'de yayımlanan "Frankenstein ya da Çağdaş Prometheus" adlı ölümsüz eseri, çağdaş bilim-kurgunun iyi ve önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Romanda, üstün insan yaratmak isteyen çılgın bir bilim insanı sonunda bir canavarın ortaya çıkışına neden olur. Bu eser, kendisinden sonra gelen çok sayıda bilim-kurgu üretimine de esin kaynağı olmuştur. XIX. yy'da ise, çağdaş bilim-kurgunun en güçlü kalemlerinden Jules Verne sahneye çıkar. Yazar, "Denizler Altında 20.000 Fersah", "Ay'a Yolculuk" gibi yapıtlarıyla, çağdaş bilim-kurguya bugünkü biçimini de vermiş olur. Yine H.G. Wells de, Jules Verne'nin açtığı yolda ilerleyerek türün en önemli temsilcileri arasındaki yerini almıştır.

20. yy'ın başlarından itibaren özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde bilim-kurgunun giderek gelişmeye ve yaygınlaşmaya başladığı görülür. Bu dönemin önemli yazarları arasında; Hugo Gernsback, Isaac Asimov, Robert A. Heinlein, Ray Bradbury, Ursula K. Le Guin, Frank Herbert, Philip K. Dick gibi günümüzde de türün en önemli temsilcileri arasında gösterilen isimler bulunmaktadır. Öte yandan "Amazing Stories" ve "Astounding Science Fiction" gibi dergilerin de bilim-kurgunun gelişimine önemli katkıları olmuştur. 1950'den sonraki dönemde McCarthy'ciliğin baskıcı ortamından kaçan bazı yazarlar, bilim-kurguya sığınarak türün daha da gelişmesini sağlamışlardır.

ABD dışında da kendini gösteren bilim-kurgu

edebiyatı, Arthur C. Clarke, Aldoux Huxley, George Orwell, Arthur Conan Doyle, Karel Capek, Pierre Boulle, Stanislaw Lem, Douglas Adams, Kaoru Kurimoto, Osamu Tezuka, Ştrugatski Kardeşler, Yoshiyuki Tomino gibi önemli yazarların omuzlarında yükselmeyi başarırken, Japon manga kültüründe de kendine köklü bir yer edinmiştir. Günümüzde ise, hemen hemen her coğrafyadan sayısız yazar ve çizer, bilim-kurgu türünde eserler vermeyi sürdürmektedir. Kaldı ki, insan evladı düşlemeyi, merak etmeyi ve araştırmayı sürdürdüğü müddetçe bilim-kurgu üretmeyi de sürdürecektir.

Kaynaklar ve İleri Okumalar

- <http://www.bilimkurgukulubu.com/edebiyat/bilimkurgu-edebiyatinin-kokeni-ve-evrimi/>
- <http://andromeda.rutgers.edu/~hbf/sfhist.html>
- <http://motherboard.vice.com/read/the-earliest-science-fiction>
- <http://blog.milliyet.com.tr/altin-post--jason-ve-argonotlar/Blog/?BlogNo=230003>
- <http://4umi.com/image/book/swift/gulliver-morten13.jpg>
- <http://www.wardshelley.com/paintings/pages/HistoryofScienceFiction.html>
- <http://www.scifilmhistory.com/index.php?pageID=DefBack>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_science_fiction
- <http://unstoppablesignals.com/wp-content/uploads/2011/04/SFEF.jpg>
- http://orig10.deviantart.net/655d/f/2010/108/9/0/evolution_of_scifi_weapons_by_thomasberubeg.jpg

Tatsız İletişime Tuz Biber Psikolojisi

Merve DENİZ

Bu ay, iletişim ve önemi hakkındaki yazımı sizlerle paylaşmakla birlikte, teknolojik ilerleyişin iletişimde kazdığı çukurlar, sonuçta ortaya çıkan psikolojik sorunlarla ilgili düşüncelerimi üç farklı sayıda anlatacağım.

İletişimde A-B-C

İletişim, canlılar arasındaki akla gelebilecek her türlü yolla bilgi, düşünce ve duygu aktarımıdır. Görevine hücre veya atomal organizasyondan başladığı düşünülürse, belki de dünyadaki en eski algıdır. İletişimi kısa bir diyagramla açıklamaya başlayalım.

İletişim yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere beş temel öğeden meydana gelir. Bunlar;

1. Gönderici (Kaynak): Duygu, düşünce ve isteğin aktarılmasında sözü söyleyen, iletinin kaynağı olan kişidir.
2. Alıcı: İletilen mesajı, sözü algılayan kişidir.
3. İleti (Mesaj): Söz ya da yazıyla aktarılan duygu, düşünce, durum ya da bilgidir.

4. Kanal: Gönderici ve alıcı arasındaki iletinin gönderilme şekli. (kitap, mektup, televizyon, telefon...)

5. Dönüt (Geri Bildirim): Alıcının göndericiye verdiği olumlu ya da olumsuz tepki (yanıt) dönüttür.

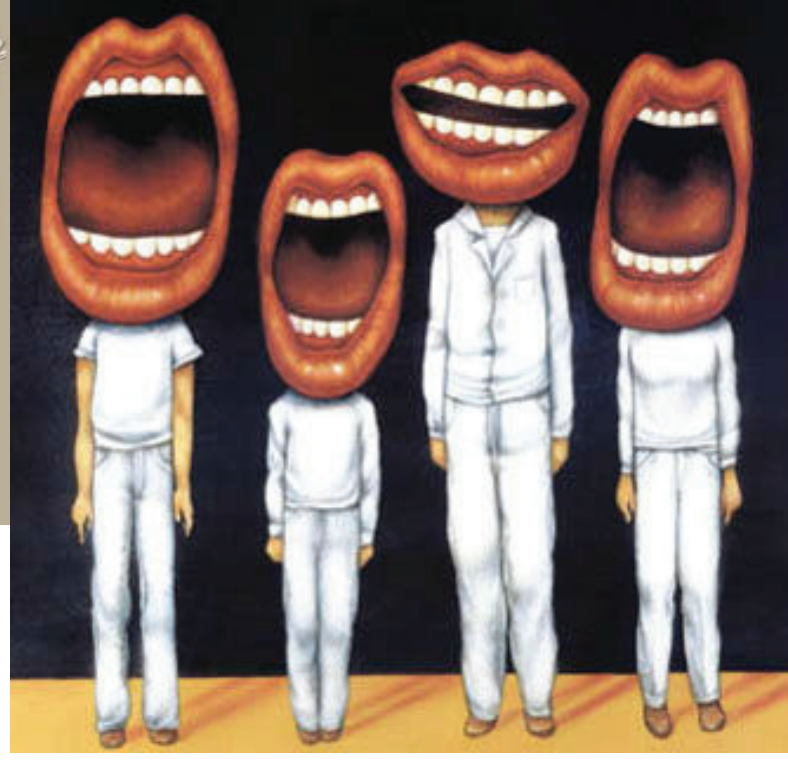
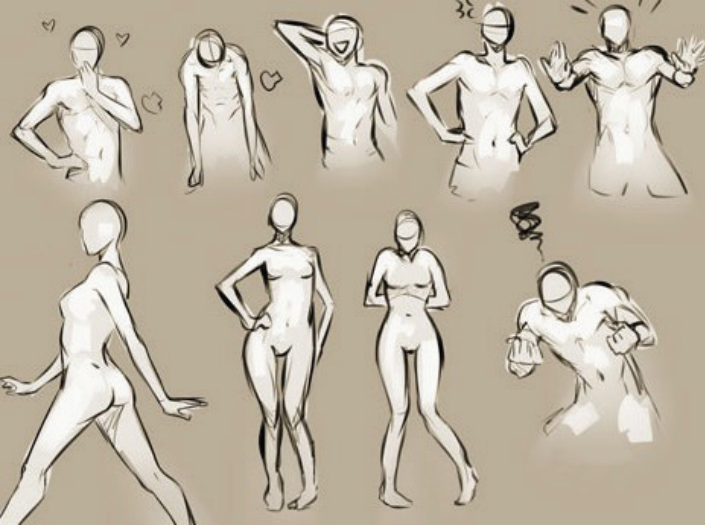
Bu öğeler kâğıt üzerinde sistemli bir çemberden ibaret olsa da, pratikte alt dallara ayrılabilen kompleks bir yapıdır. Bunun gerekçesi ise iletişimin sadece ileti alış verişi olmayıp aynı zamanda bireyin anlatma ve anlama çabası içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlaşabilme yargısına her kişinin karakteristik yapısının farklılığı da eklenirse, durum daha çıkmaz bir hal almış olacaktır. Bu karmaşayı daha anlaşılır kılmak için küçük bir başlık altında inceleyelim.

Anlaşabilmek

İnsan bilgi ve duygularının aktarılması dil ile gerçekleşmektedir. Dildeki sağlam temel, iki farklı fazın kaynaşmasıyla meydana gelir. Bunlardan biri yalnızca kullanılan kelimeleri kapsayan sözlü kısım, diğeri ise yalnızca beden dilini (üslup, mimik vb.) kapsayan sözsüz kısımdır. Kişi iletişimi oluştururken sözcüklerini desteklemek için beden dilini harekete geçirir. Bunu yaparken, hem kendisini en iyi şekilde ifade etmeyi hem de karşı taraftaki alıcıya, alıcı tarafından anlaşılabilir bir ileti göndermeyi amaçlar. Göndericinin iletisi içinde bulunduğu duruma (alıcıya, konuya, kendi ruh haline vb.) göre farklılık göstereceği gibi alıcı da söylenen sözlerin anlamlarının çözülmesi, sözlü olmayan beden dilinin, ses tonunun iletildiği örtük mesajların doğru algılanması konusunda farklılık gösterecektir.

Farklı sebeplerden dolayı iletişim kurarken ne söylemek istediğimizi kelime ve davranışlarla doğru ifade edip bunun yanında da hem aktif bir dinleyici hem de iyi bir gönderici olmaya dikkat etmeliyiz.

İletişimin mihenk taşı nedir ve ortadan kalkarsa ne olur?

Anlaşmada Beden Dilinin Önemi

İnsanlar konuşma dilini geliştirmeden önce, yalnızca çıkartılan değişik ses ve hareketlerle iletişim kuruyordu. İlk kullanılan dilin beden dili olduğu bilinmekle birlikte yapılan araştırmalara göre, bir konuşmada % 60 oranında da beden dilinin etkin olması, iletişimdeki önemini bizlere ispatlamıştır. Akla ilk gelen anlamıyla el kol hareketlerimiz veya mimiklerimiz olsa da aslında kıyafetimiz, duruş şeklimiz, göz temasımız, yüz ifademiz bunların hepsi beden dilimizi oluşturan parçalarıdır. Peki, beden dili faktörü ortadan kaldırılsa ne olur?

%60 (Beden Dili) + % 10 (Kelimeler) + % 30 (Ses Tonu) = %100 (Etkili İletişim)

Yukarıdaki işlemde de anlaşıldığı gibi, beden dili çıkartılırsa yalnızca %40'lık etkili olmayan iletişim kalacaktır. Kelimeler ile ifade edilemeyen duygu ve düşüncelerin akışından sorumlu olan bu dil, eğer kullanılmazsa iletişimin kalitesi düşecektir. Bu da yanlış anlaşılmalara sebep olacaktır. Aynı zamanda iletişime derinlik kazandıran şey cümlelerimizi kurarken kullandığımız beden dilidir. Sözelimi şefkatli bir anne düşünün, oğlunun uzun bir savaştan döndüğünü görünce öyle bir heyecan duyar ki konuşamaz. Âma o uzun kucaklaşmalar, o mutluluk anında kaygı yüklü, yeniden ayrılmaktan korkan bir sevgiyle sarılmalar, yaşlar arasında sevinçle parlayan gözler, göz yaşlarının ikircikli diline tercüman olarak hizmet etmek için gülen o ağız, öpücükler, bakışlar, o tutum, o içlenmeler ve hatta o sessizlik dahi anne ile çocuk arasındaki iletişimi kuvvetlendiren, bir bağ görevi gören beden dilidir.

Peki, insan neden iletişim kurar ve iletişimin önemi nedir?

İnsan başlangıçtan bugüne olan gelişimini iletişime ve doğuştan sahip olduğu düşünme gücüne borçludur. Jacques Ranciere'nin "İnsan konuştuğu için düşünmez, var olduğu için düşünür" cümlesine katılmakla beraber "insan düşündüğü için konuşur" demektedir. Çünkü iletişimin temelinde iletmeye hazır bir mesaj vardır bu da ancak düşünce ile yoğrulur. İletişimin iradesi olan düşünme organizasyonu, bireyi kendini farklı yollarla ifade etme eylemine iter. Tek ya da başkalarıyla birlikte olduğumuzda dahi zekamız sürekli birleştirir, düzenler ve analiz eder. Karşımızdaki kişiye kendi fikirlerimizi iletirken aynı zamanda onun tepkilerini ölçerek düşüncemiz hakkındaki değerlendirmesini tahmin ederiz. Bilmek, öğrenmek zaman içinde yetersiz kalır, bunun için biriktirdiğimiz her şeyi dışa vurmaya çabalarız. Bunun en kolay yolu da konuşmak ya da davranışa dökmektir. İletişim kurarken, insan bilgisini, fanus içindeki balık gibi alın, demez. Merak uyandırır ve başkalarına da bunu yapmalısın mesajı iletir. Bunu yaparken duygularını da yansıtmaktan kaçınmaz. Sonuç itibarıyla insan iletişim kurarken doğası gereği egosunu okşar, duygu ve düşüncelerini paylaşır, dinler. Kendini ifade ettikçe daha iyi hisseder, rahatlar ve özgürleşir.

Yazımı, Goethe'nin en sevdiğim sözleriyle noktalıyorum: "İnsan ancak anladığı şeyleri duyar."

İkinci bölüme kadar mutlu kalmanız dileğiyle.

Okyanus Dünyaları

Zafer EMECAN

Güneş Sistemi dışındaki yıldız sistemlerinde, yıldızının “gezegen yüzeyinde suyun sıvı halde kalabildiği” yaşam kuşağında (*habitable zone*) yer alıp; Dünya’dan daha az, hatta hiç su içermeyen gezegenler olabilir. Fakat, benzeri konumda olup, çok daha fazla su içeren ve hiç karasal yüzeyi bulunmayan gezegenlerin de, sayıca oldukça fazla olabileceği göz ardı edilemez.

Evrende, tümüyle sıvı suyla kaplı yüzlerce trilyon gezegenin var olması ciddi bir olasılık. Dünyamız gibi “bir miktar su, ve bir miktar karasal alan” içeren gezegenlerin sayısı sandığımızdan az olabilir.

Okyanus dünyaları, olasılıkla kalın atmosferlerinde bitmek bilmeyen fırtınaların koptuğu; aylar hatta yıllar süren kasırgaların yaşandığı yerler olmalı. Güneş Sistemi’ndeki karasal yüzeyi olmayan gaz devleri üzerinde ve gezegenimizdeki fırtına sistemlerinin işleyişlerine yönelik yaptığımız araştırmalarda bunu gördük.

Bir okyanus dünyasının atmosferi, bitmek bilmez, uzun süreli sert fırtınaların çok sayıda ve sıklıkla gerçekleştiği bir yer olacaktır.

Benzeri kasırgalar gezegenimizde de

gerçekleşiyor, fakat karasal yüzeyle karşılaştıklarında enerjilerini kaybederek yok oluyorlar. Karasal yüzeyi olmayan bir gezegende ise dev kasırgaları durdurabilecek hiçbir güç yoktur.

Karaların olmaması, bir su dünyasında hayat olmayacağı anlamına gelmiyor. Bu gezegenler tıpkı Dünya okyanuslarındaki gibi, oldukça zengin deniz yaşamına sahip olabilirler. Hatta, belki de en az insanlar kadar zeki deniz canlılarına ev sahipliği yapıyor olmaları da olasılık dahilinde.

Dünya’nın yaklaşık 4 milyar yıl önce, “suyla ilk kavuştuğu dönemlerde” tümüyle suyla kaplı ve karasal yüzeyi olmayan bir gezegen olduğu biliniyor. Fakat, daha sonraki tektonik levha hareketleri sayesinde yer kabuğumuz çıkıntılar yaratarak karasal bölgeler oluşturmayı başarmış. Ancak, eğer Dünya’nın su miktarı günümüzdekinden %30-40 daha fazla olsaydı, bugün su yüzeyinin üstünde yer alan kıtalar ya hiç oluşamayacak, ya da sadece volkan tepelerinin yarattığı adacıklar şeklinde var olabileceklerdi.

Dünya’nın tümüyle suyla kaplanması için şu an olduğundan %30 daha fazla su eklemeniz yeterli olacaktır. Bu durumda, yüksek dağ zirvelerinin yarattığı adacıklar dışında yeryüzünün %95’inden fazlası tamamen okyanuslardan oluşacaktır.

Dünyamızın, Güneş Sistemi içinde su içeren Jüpiter ve Satürn’ün çoğu uydusundan daha az suya sahip olduğu gerçeğini de düşündüğümüzde, “su dünyaları”nın nadir gezegenler olmadığı düşüncesi biraz daha pekişiyor. Dolayısıyla Dünyamız, belki de karasal yaşamın filizlenebildiği az bulunan “şanslı” gezegenler arasında yer alıyor olabilir.

Okyanuslarla kaplı su dünyalarında zeki yaşamın teknolojik olarak gelişmesi mümkün olabilir miydi peki?

Bu soruya tatmin edici bir cevap vermek güç olsa da, böylesi bir ortamda gelişen canlıların teknolojik gelişmişliğe ulaşmasının oldukça zor olacağını söylemek yerinde olur. Gezegenimizin okyanusları, balinalar, yunuslar ve ahtapotlar gibi zeka açısından oldukça gelişmiş canlılara ev sahipliği yapıyor. Ancak, bu canlıların hiçbiri, çevrelerini kendi yaşamlarına uygun biçimde dönüştürebilecek ve karmaşık aletler yapabilecek kadar gelişmiş zekaya sahip değil.

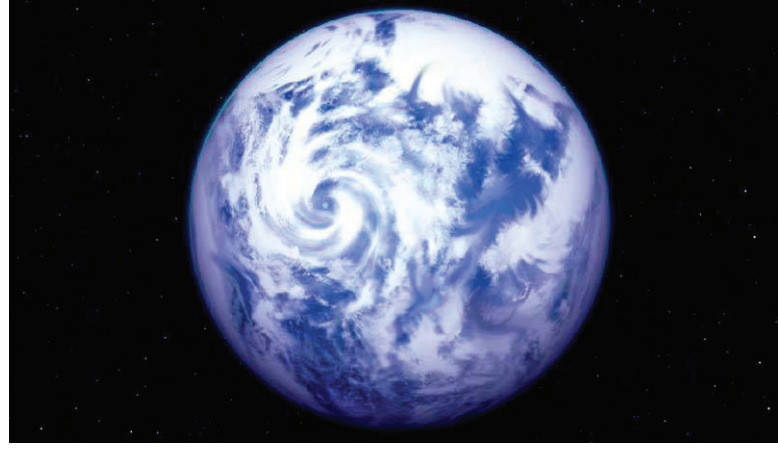
Karmaşık aletten kastımız nedir? Çok basit; uzaktaki bir avı yakalamak için çevrenizdeki çalı çırpıyı kullanarak yapacağınız basit bir “mızrak” dahi karmaşık alettir. Çünkü yapımı ve kullanılış biçimi ciddi bir düşünsel süreç gerektirir. Dolayısıyla karmaşık aletin ne olduğunu düşünürken aklınıza katı meyve sıkacağı veya makara/vinç sistemleri gibi şeyler gelmesin.

Okyanus suları, hangi tür gezegende bulunursanız bulunun, elektriksel olarak iletken yapıda olacaktır. Dolayısıyla, su dünyalarında yaşayan canlıların elektriği kullanılabilir biçimde kontrol etmelerini bekleyemeyiz. Aynı biçimde, fosil yakıtların ısı enerjisini de alet ve makina yapmak için kullanmaları (ateş yakamayacakları için) mümkün olmayacaktı. Örneğin ateş yakarak besinlerini pişiremeyecekler veya normalde yemeleri mümkün olmayan yiyecekleri yenebilir hale getiremeyeceklerdi. Örneğin ateşi bulamasaydık, asla bakliyatları (fasulye, buğday, nohut, pirinç gibi) yiyemeyecektik.

Yunuslar da insanlar gibi üst düzey zekaya sahiptir. Kendi aralarında karmaşık bir dil kullanırlar, öğrenebilirler ve öğrendiklerini aktarabilirler. Ancak, yaşadıkları okyanus, bu zekalarını teknolojiye dönüştürmelerini engeller. Örneğin biz, su içinde daha iyi yüzebilmek için sentetik maddelerden palet yapıp, sudan çıkmadan uzun süre nefes alabilecek araçlar yapabilirken, bir yunus karada hareket edebileceği, ölmeden uzun süre yaşayabileceği bir araç yapma yeteneğinden yoksundur.

Bununla beraber, hayal gücümüzü kullanmamıza kimse engel değil. Okyanus dünyalarından çıkabilecek olası bir teknolojik uygarlığın gelişimini birlikte hayal edebiliriz.

Bununla beraber, hayal gücümüzü kullanmamıza kimse engel değil. Okyanus dünyalarından çıkabilecek olası bir teknolojik uygarlığın gelişimini birlikte hayal edebiliriz.

Uzak okyanus dünyalarındaki bazı zeki su altı canlılarının, okyanusların sığ bölgelerinde barınmak için evler, şehirler inşa edebileceklerini düşüsek de, bu şehirlerdeki hayatları, teknolojik açıdan milattan önce 5 binli yılların Dünyasının dahi gerisinde olacaktı.

Tabii ki bu yorumu kendi teknolojik gelişimimizi baz alarak yapıyoruz. Gerçekleşmesi imkansız yakın görünüyor olsa da, okyanus dünyalarında yaşayan zeki canlılar; teknolojik gelişim için ihtiyaç duyulan enerjiyi bizim şu an için bilmediğimiz ve gerek duymadığımızdan dolayı, hayal de edemediğimiz biçimde kullanmayı öğrenmiş olabilirler.

Bilim-kurguda, şimdiye kadar işlenmiş ve şimdiden sonra işlenebilecek her konuyu daha öncesinde izleyiciye sunmuş olan Star Trek, “Aquatics” olarak isimlendirilen, suda gelişmiş zeki bir ırka yer verir. Bu ırk, yıldızlararası yolculuklar yapıp başka gezegenlerde kolonileşecek kadar gelişmiş teknolojiye sahiptir.

Kim bilir, bu okyanus dünyalarında bazı türler, sığ alanlarda yüzeye yakın yaşamaya alışmış, bir süre sonra da okyanus yüzeyinde nefes alabilecek biçimde evrilmişlerdir. Hava soluyabilen bu canlılar, zamanla okyanus dışında yaşamaya iyice uyum sağlayıp, suyun üzerinde yüzen yapılar inşa ederek buralarda yaşamaya başlamış, ardından da suyun kısıtlamalarından kurtularak teknolojik açıdan ileri düzeye ulaşmışlardır.

Belki de bu zeka sahibi amfibiler; yarısı hava, diğer yarısı su dolu gemileri ile evreni keşfe bile çıkmış olabilirler. Hayali senaryomuzda daha da ileri gidersek, okyanuslarda gelişen ve daha sonrasında hava solumaya adapte olan bu zeki canlıların, aradan geçen onbinlerce yıl içinde neredeyse tümüyle okyanus dışında yaşayabilecek hale gelmeleri de mümkün.

Sunset Limited - “Uluyan bir boşluk içinde anlamsız bir ifade”

Burak BABAYİĞİT

“İnsanlar dünyayı gerçek hâliyle görebilse hayatlarını gerçek hâliyle görebilseler, hayalle ve yanılsamalar olmadan, yani bence mümkün olduğunca çabuk ölmek için ortaya bir tek neden bile süremezlerdi. Ben Tanrı’ya inanmıyorum. Bunu anlayabiliyor musun? Çevrene baksana yahu. Göremiyor musun? İşkence görenlerin yaygara ve gürültüsü O’nun kulaklarına müzik gibi geliyordur. Ve bu tür konuşmalardan da öğrenirim aslında. Tek tutkusu, daha en başından var olduğunu inkar ettiği şeye durmadan hakaret etmek olan köy ateistinin iddialarından yani.”

The Road, No Country For Old Men, Child of God gibi filme çekilen kitaplarıyla bildiğimiz Cormac McCarthy’nin her zamanki gibi karanlık bir dünya çizdiği Sunset Limited oyununun filme çekilmiş versiyonunu Tommy Lee Jones’un gözüyle; Samuel L. Jackson ile başrolü de paylaşıırken izliyoruz. McCarthy, (profesör) Tommy Lee Jones’un hayat verdiği karaktere hak verir gibi olsa da, aslında metin yüzyıllardır üst-alt tabaka ikilisinin inanç konusunda yaşadığı çatışmayı da özetliyor. Burada bahsettiğim “üst-alt” tabiri burjuvazi değil tabii ki.

Film, tek bir mekanda geçiyor. Bu odada yapılacak çok bir şey yok gibi diye düşünmeye fırsat vermeden iki farklı hayat, iki farklı inanç, iki farklı sınıf, iki farklı insan, iç içe geçmiş harika bir metin ve vurgularla karşılaşıyorsunuz.

Misal, kimse kimsenin dünyasına müdahil olmasa ancak herkesin kendi iç dünyasının kararlılığıyla, diğerlerinin dünyasını sarsabildiği

bir düzen, toplum ya da adına ne dersiniz onu düşünün. Tam bu yüzden White’taki bu acılığın, bu kesinliğin, hiçbir dayatma olmaksızın dile getirilmesi Black’in dünyasının sarsılmasına fazla geliyor. Peki ya, elimizdeki toplum yapısına bakalım. Kendi iç dünyamızdaki çelişkilere ve belirsizliklere, bilgisizliklere bakmaksızın başkasının dünyasına **yargılayıcı** bir tavırla, bir şeyleri değiştirebilecek gibi yaklaşıyoruz. Kendimizi tanımadan, içsel durumumuzu oturtmadan başkasındaki “bi’şey”leri görüp “ama yahuuu??” diyoruz. E bi’şeyi değiştirebiliyor muyuz? Hayır.

Film boyunca çeşitli metaforlar görüyoruz. Her ne kadar İncil temelli olarak din güzellemesi yapılsa da, evrensel bir Tanrı fikri gözetildiği rahatlıkla görülebilir. Kavramlar üzerine düşünmüş, bir dindar ve ateistin hayata bakış açısı tarafsız olarak sunulmaya çalışılmış. Ancak, sinema tarihinde -kaba tabirle-

“kamerayı bir yere daha fazla koyman gerekecek ve sen tarafını seçeceksin” düşüncesi üzerine on yıllardır kafa patlatılmışken bu ne kadar mümkün?

Filmin sonuna kadar dindar abimizin ortaya daha fazla argüman sunduğu görülürken, özellikle son 15 dakikada profesör abimizin ipleri eline alarak filmi bir din güzellemesi olmaktan kurtardığı söylenebilir. Bununla birlikte, dindar abimizin bilimsel kanıtlarla Tanrı’yı ispatlama yoluna gitmediğini belirtmekte de fayda var. Sadece, Tanrı’nın herkesin içinde olduğunu, doğru ve güzel olanı bizlere söylediğini, bizleri gözettiğini, hayatımıza anlam kattığını dile getirmek onu bir miktar tatmin ediyor. Profesör de, Tanrı’nın bilimsel olarak incelenmesiyle ilgilenmiyor, kendi baktığı pencereden Tanrı’yı göremediği gibi, hayatta da yaşamayı değerli kılacak bir şey bulamadığını ifade ediyor. Yani abimiz diyor ki; *“İşin doğrusu, gördüğüm şekillerin yavaş yavaş içi boşaltıldı.”*

Süregelen yaşamımızda **yargılarımızın önemini yitirdiği** bir an için, başka bir açıdan bakmayı istiyorsanız izlenmesi gereken bir film. Ve elbette bir inanç tartışması açısından kusursuz değil. Ama ele aldığı konuyu bildiğimiz durumlara, farklı bir açıyla yaklaştığı için kayda değer bir yan taşıdığını düşünüyorum.

Sevgiyle...

KÜNYE

Filmin adı

Sunset Limited (Günbatımı Sınırı)

Yapım yılı

2011

Yönetmen

Tommy Lee Jones

Senarist

Cormac McCarthy

Yapımcı

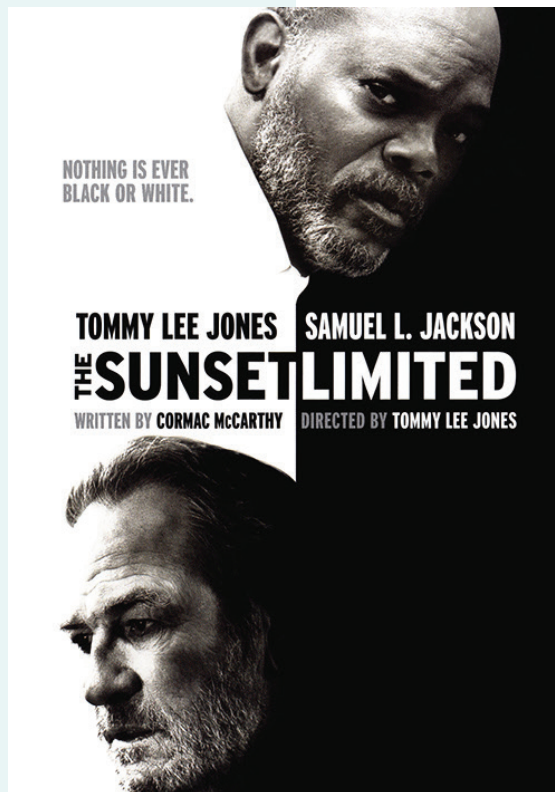
Barbara A. Hall, Tommy Lee Jones, Wesley A. Oliver

Oyuncular

Samuel L. Jackson, Tommy Lee Jones

Ülke

ABD

Kim Bu İçki İçenler?

Çiğdem K.

Dergimizin uzun bir aradan sonra çıkardığı ilk sayının kapak konusu, “Dogmaların hüküm sürdüğü bir yerde direnmek” idi. Bu Ramazan’ı da atlattıktan sonra artık “direnme” kelimesinin yetersizleştiğini düşünmeye başladım. Durum bizler için, daha çok hayatta kalma mücadelesine dönüştü çünkü.

** Bu yazıdaki eleştirilerim Müslümanların hepsine değil, yalnızca bu yazıda tanımladığım türden olanlara yöneliktir.*

Hem de en gerçeğinden bir hayat mücadelesine! Kafada bira şişesi kırılmadan yaşam mücadelesi vermek gibi mesela... Ya da geçimini sağlarken, kimseyi rahatsız etmeden otururken, dayak yemeden yaşayabilme mücadelesine... Bizlere uygulanan şiddetin boyutu artıyor mu zaman içinde? Daha da mı öfkeleniyor ve tahammülsüzleşiyor insanlar artık?

Bir esnafın, işini yaptığı için darp edilip (1) gözyaşları içinde dükkanını kapatmak zorunda kalışının; ve bayramüstü saldırırcasına ucuz kıyafet alışverişi yapan kalabalığın dağıttıklarını toplamaktan her zamankinden daha fazla yorulmuş olan bir mağaza çalışanının, sigara molası verdiği için sokakta yumruk yiyişinin üstünden (2) birkaç hafta geçti. Bunları unuttunuz, bütün can sıkıcı olayları unuttunuz gibi. Sitem etmiyorum. Unutacaksınız tabii. Hayatta kalabilmek için unutmak zorundayız bunları; evet, yaşanan yüzlerce *ayıplı-sıfat* olayı unutmamız bu ülkede yaşamaya devam edebilmek için. Bu oldukça normal. Peki, o gün o dükkanı basan o *hoşgörülü ağabeyler* Ecüş ile Mecüş müydü? Umarım öyledir, çünkü insan olduklarını kabullenmek daha zor.

Eminim o *hoşgörülü* ağabeyler, yaptıklarının bir marifet olduğunu düşünmekten bir adım öteye geçememişlerdir, üstüne bir de yakın çevrelerinden iç gıcıklayıcı övgüler alıyorlardır hâlâ. Halbuki dedikodu yapıncı dahi *sakatlanan* oruçlarını tutarken, ağızlar dolusu küfürler etmelerinin; gerçekten kimseye zarar vermeden kendi halinde oturan, kılıklarından öğrenci oldukları anlaşılan insanlara durduk yere saldırmalarının, kendi dinlerini “fantastikleştirdiğinin” farkında değiller.

Peki kimdir bu içki içenler? Oruç tutmayanlar?

Biziz. Ben, onlar ve bizim gibiler. Seninle aynı şeye inanmayan; ve daha da güzeli, senin inandığın Tanrı tarafından *inanmama lüksü* tanınmış insanlarız biz. Keşke biz içki içerken, nefesimize sinen alkolün havaya karışıp rüzgârla eser miktarda size ulaştığını

veya buna benzer verileri hesaplıyor olsaydınız; sitem ettiğiniz şey bu olsaydı keşke. Ama hayır; açlıktan dolayı beyninizin verimsiz çalışması yüzünden, çocukken sizi oyuna almadı diye kovalayıp topunu patlattığınız çocuğa yönelttiğiniz bakışın aynısını, o anda elimizdeki şişeye veya yiyeceğe yöneltmediğinize kimse beni inandıramaz. İçinizde zinadan, hırsızlıktan, hak yemekten tutun da alkol almaya kadar her türden günahı işlemek için bastırdığınız canavarlar olduğunu hepimiz biliyoruz. Bizim, canavarlarımızı özgürce salabiliyor olmamız size top kestirtiyor.

Ama anlayamadığım bir şey var: Nereden çıktı bu “hoşgörü” iddiası? “İslam hoşgörü dinidir” derken, tam olarak neye hoşgörü göstermeniz gerektiğini zaten hiçbir zaman tam belirleyemediniz; haliyle uygulamada sıkıntılar var. Hoşgörü göstermeye zorlamayın kendinizi lütfen; içinizde basbayağı kafalarımızı kesmek isteyenler var işte! Zaten kafada şişe kırarak da o eşığa gittikçe yaklaşıyorsunuz.

Önceki yazımda sizlerle tanıştırdığım bir *Gülizar* teyze vardı. Arada bir, “*Anacım bunlar orucu uykuya tutturuyorlar.*” derdi. Ben de içimden, “*Kimisi de orucu diğer Müslümanlara tutturuyor.*” diye cevap verirdim. Derdiniz nefsinizi terbiye etmek ve bundan sevap kazanmak, değil mi? Etrafında kimse yiyip içmezken minik fare Kilkuyruk da oruç tutar; bunun zor bir yanı yok; alt tarafı sürü psikolojisine bakıyor nihayetinde. Ben sizin yerinizde olsam, bırakın oruç tutmayanlara saldırmayı; kocaman bir Burger King’e girer, bir köşeden yiyip içenleri özellikle izleyip nefsimi terbiye etmekle kalmaz, üstüne bir de iki Ramazanlık sevabı peşinen toplar çıkardım! Çıkarken de “*Allah razı olsun. Yanacaksınız ama benim işim görüldü, öpüyorum hepinizi!*” derdim.

Normalde bu ay geçtiğimiz anneler ve babalar günleriyle ilgili, babalara biçilen toplumsal rolleri ve aile içi tacizleri konu alan bir yazı hazırlayacaktım. Ama Ramazan’ın gelişyle, her şeye rağmen *saygılı olan* öfkemin kurbanı oldu o yazı.

Bu arada bir de hakkında yazmayı hiç istemediğim bir darbe atlattık. Geçmiş olsun diyelim.

Işıkla kalın!

Kaynaklar ve İleri Okuma

- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160618_cihangir_saldiri

- <http://www.diken.com.tr/ramazanin-son-tahammulsuzlugu-sigara-dumani-bana-gelince-yumruk-attim/>

ATEİST DERGİ

www.ateistdergi.com

/ ateistdergi

/ ateist_dergi

/ ateistdergi

/ ateistdergi

/ ateistdergi

Image Credit : www.pixabay.com